Zanco Journal of Law and Politics
Vol(23), No(39), 2025
ISSN-Print: 2079-3901
ISSN-Online: 3005-396X

کاریگەرییەکانی جەنگی روسیا و ئۆکرانیا لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق 2020 – 2024

م. ی. چۆمان نامق حمد
بەشی زانستە سیاسییەکان، کۆلێژی زانستە سیاسییەکان، زانکۆی سەڵاحەدین- هەولێر، هەرێمی کوردستان- عێراق
ئیمێل choman.hamad@su.edu.krd

ID No. 4067
(PP 244 - 272)
https://doi.org/10.21271/zjlp.23.39.11
Received: 23/04/2025
Accepted: 22/06/2025
Published:27/07/2025
وشە کلیلییەکان:
جەنگی ڕووسیا وئۆکرانیا، عێراق، کاریگەری ئابووری، هاوسەنگی وهەماهەنگی

پوختە

ئامانجی لێکۆڵینەوەکە دیاریکردنی کاریگەرییەکانی شەڕی نێوان ڕووسیا و ئۆکرانیایە لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق بەگشتی کاریگەرییەکانی پەیوەست بە پرسی ئاسایش و ئابووری وسیاسی بەتایبەتی ،هەروەها ئامانجی دیاریکردنی کاریگەرییەکانی ئەم شەڕە لەسەرئاراستەی سیاسەتەکانی حکومەتی عێراق بۆ دەرەوە ، هەروەها ڕادەی کاریگەرییەکانی ئەم جەنگە لەسەر عێراق، ولەلایەکی تریشەوە ڕادەی پشتبەستن بە سەرچاوە دەرەکییەکان بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی بازاڕی ناوخۆیی بۆ خۆراک، بەتایبەتی دانەوێڵە. هەروەها توێژینەوەکە ئەو ڕێوشوێنانە دەخاتە ڕوو کە عێراق بۆ چارەسەرکردنی لێکەوتەکانی ئەم شەڕە لە پەیوەندییەکانی دەرەوەی عێراق بەرجەستەی دەکات، وپرسیاری سەرەکی ئەم توێژینەوەیە خۆی دەبینێتەوە ئایا شەڕی روسیا وئۆکرانیا کاریگەری هەبووە لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق، ومیتۆدی شیکاری بەکارهێنراوە بۆ ئەم توێژینەوەیە، ولەکۆتاییدا گەیشتینە بەم دەرئەنجامانە: بەهۆی کاریگەرییەکانی شەڕی ڕووسیا وئۆکرانیا، عێراق لە سیاسەتی دەرەوەی دا پشتی بەست بە بنەمای هاوسەنگی و هەماهەنگی ودبلۆماسیەتی فرە لایەن لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکە وڵاتە زلهێزەکان وەک ئەمریکا وئەوروپا بۆدەربازبوون لەقەیرانەکان، ئەمەش لەڕێگەی واژۆکردنی چەندین گرێبەست وهاوکاری لەبوارەکانی ئابووری وسیاسی وئەمنی دا، وعێراق بەرامبەر بە شەڕی ڕووسیا وئۆکرانیا، هەڵوێستی بێ لایەنی هەڵبژارد، زیاتر تیشکی دەخستەسەر دانووستاندن وگفتوگۆی ئاشتیانەی نێوان ڕووسیا وئۆکرانیا بۆچارەسەرکردنی ئەوکێشانەی کە لە ئارادابوون.

پێشەکی

شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا کاریگەری هەبووە لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی وهەرێمی، ئەم جەنگە زیاتر ڕەهەندێکی جوگرافیای بەرجەستە دەکات، بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە ململانێی سەربازی لە نێوان دوو وڵاتی ئەوروپییدایە،کاردانەوەی جیۆپۆلەتیکی، ئەمنی، سەربازی و ئابووری هەبووە کە لەسەر ئاستی جیهاندا لێکەوتەی هەبووە، ورۆژهەڵاتی ناوەڕاست یەکێکە لەو جوگرافیایانەی کە لە ئاستی پێکهاتە ناوەندییەکانی پەیوەست بە گۆڕانی تێڕوانین و سیاسەتە نوێیەکانی وڵاتانی ناوچەکە شاهیدی گۆڕانکاری بنەڕەتی بووە و بەردەوامیشی هەیە،ملمڵانێیەکانی ڕووسیا و ئۆکرانیا کە شەڕی نێوان دوو وڵاتە، لێکەوتەی سیاسی وئابووری بەرجەستەی کردووە، وشەڕێکی جیهانی گشتگیر وێنا دەکات، لەلایەک ئاستی ئەو سزایانەی بەسەر ڕووسیادا سەپێنراون، هەروەها کۆدەنگی ئەمریکا و ڕۆژئاوا بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی فراوان و بەهێز لە دژی ڕووسیا لەلایەکی ترەوە، ئەمەش تەنها کاریگەری لەسەر ڕووسیا و هاوپەیمانەکانی نابێت، بەڵکو کاریگەری لەسەر وڵاتانی دیکەش دەبێت کە دەیانەوێت وڵاتێکی بێلایەن بمێننەوە،هەربۆیە شەڕی بەردەوامی ڕووسیا و ئۆکرانیا کاریگەری نەرێنییان لەسەر دەبێت لە ڕووی سیاسی و ئابوورییەوە، ودەستپێکی جەنگی ڕووسیا و ئۆکرانیا کاریگەرییەکی زۆر گەورەی هەبوو لەسەر ئابووری جیهانی، بەتایبەتی لەسەر خۆراک و وزە ،وئەم جەنگە بووە هۆی بەرزبوونەوەی نرخی کاڵا و

سووتەمەنی ، و زیادبوونی فشارەکانی هەڵاوسان و کەم بوونەوەی چالاکی بازرگانی جیهانی، و شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا لە کاتێکدا بوو کە جیهان ماوەیەک بوو لە کاریگەرییەکانی پەتای کۆرۆنا دەربازبوو، ئەمەش وایکرد وڵاتانی جیهان پێداچوونەوە بە سیاسەتە ئابووری و سیاسییەکانیاندا بکەن.[1]

عێراقی وەک وڵاتێکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ،شەڕی نێوان ڕووسیا وئۆکرانیا کاریگەری لەسەر هەبووە جا سیاسی بێت یان ئابووری...هتد ، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆئەو هەڵکەوتە جوگرافیەی کە عێراق لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا هەیەتی، کەوتۆتە ژێر دەئەرەنجامی ئەو ملمڵانێیە کە ناوچەکە بەخۆیەوە بینی، هەرچەندە عێراق لە سیاسەتی دەرەوەی دا بێلایەن بووە، هەوڵی دا هاوسەنگیەک لەناوچەکە دا بەرجەستە بکات ، وهەماهەنگی درووست بکات لەگەڵ وڵات جا لەسەر ئاستی هەرێمی بێت یان نێودەوڵەتی، وئامانجی ڕووبەڕووی ئەو قەیرانانە بوو کەکاریگەریان هەبوو لەسەر عێراق، بەڵام لەگەڵ ئەمەش دا بەدەر نەبووە لەو لێکەوتانەی کە ڕووبەڕووی بۆوەتەوە لەسیاسەتی دەرەوەی دا، لەلایەک بەرزبوونەوەی نرخی نەوت، وبەرزبوونەوەی نرخی کاڵا وسووتەمەنی ئەمە لەلایکی ترەوە، ودروستبوونی پشێوی لەناوچەکە ودابەشبوونی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆچەند بەرەیەک کە بەرەیەک پشتگیری ڕووسیای دەکرد ، وبەرەیەکی تریش پشتگیری ئەمریکا دەکرد، ئەمەش وای کرد عێراق خۆی لەهەموو جۆرە پشنگیرییەک بەدوور بگرێت و بێلایەنی خۆی لە سیاسەتی دەرەوەی دا پەیڕەوبکات، لەبەر ئەوەی ئامانجی ئەوەبوو خۆی لەهەر جۆرە پێکدادانێک بەدوور بگرێت کە ناوچەکە ڕووبەڕووی دەبێتەوە، بەشێوەیەک بەرژەوەندیە نیشتمانییەکانی لەپێشەوەی هەموو شتێکەوە بوو.[2]

یەکەم: گرنگی توێژینەوە

ئەم توێژینەوەیە گرنگی لەوەدایە کە باس لە بابەتێك دەکات کاریگەری هەیە لەسەر ووڵاتی عێراق و ناوچەکە، کە هێشتا گۆڕانکاریەکان بەردەوامن. کە تاوەکو ئێستا لە ڕووی زانستییەوە بەشێوەی تایبەت توێژینەوەکە لە بارەی (کاریگەرییەکانی جەنگی روسیا و ئۆکرانیا لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق 2020 - 2024) سنووردار بووە، هەربۆیە ئێمە لەم توێژینەوەیە دا هەوڵدەدەین باس لەو لێکەوتە نەرێنیانە بکەین کە عێراق ڕووبەڕووی دەبێتەوە لەئەنجامی شەڕی ڕووسیا وئۆکرانیا.

دووەم:ئامانجی توێژینەوە

ئامانجی توێژینەوەکەمان خۆی دەبینێتەوە لە خستنەڕووی ئەوکاریگەرییانەی کە ڕووبەڕووی سیاسەتی دەرەوەی عێراق دەبێتەوە لە ئەنجامی شەڕی ڕووسیا ئۆکرانیا، کە ئەم کاریگەرییانە لەسەر ئاستی ناوخۆ ودەرەوەی عێراق بەرجەستەدەبێت.

سێیەم:پرسیاری توێژینەوە:

پرسیاری سەرەکی:

ئایا شەڕی نێوان ڕووسیا وئۆکرانیا کاریگەری هەبووە لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق؟

پرسیاری لاوەکی:

ملمڵانێیە بەردەوامەکانی نێوان ڕووسیا وئۆکرانیا چۆن کاریگەری هەبووە لەسەر کەرتی ئابووری عێراق؟

چوارەم:میتۆدی توێژینەوە:

لەم تویژینەوەیەدا میتۆدی وەسفی شیکارییە پەیڕەوکراوە، هەڵدەستێت بە شیکارکردنی شەڕی ڕووسیا وئۆکرانیا وکاریگەریەکانی لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق، وهەروەها لەلایەکی ترەوە شیکردنەوەی هەڵوێستی عێراق بەرامبەر بە ملمڵانێیەکانی نێوان ڕووسیا و ئۆکرانیا، وخستنەڕووی چالاکییەکانی سیاسەتی دەرەوەی عێراق بۆبەهێزکردنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ وڵاتانی هەرێمی ونێودەوڵەتی.

لەڕووی تیۆرییەوە پشتمان بەستووە بە ڕیالیزم تیۆرێکە وا دەڕوانێت کە تایبەتمەندی بنەڕەتی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی ئانارشییە.، بۆیە دەبێت سیاسەتی نێودەوڵەتی ململانێی دەسەڵات لە نێوان دەوڵەتەکاندا بگرێتە ئەستۆ، ئەم تیۆرە تیشک دەکاتە سەر بەکارهێنانی هێز(وەک هێزی سەربازی)، ڕووسیاش وەک ئەکتەرێکی زلهێز لە سیستەمی جیهانی دا

1)الحرب الروسية –الاوكرانية ومستقبل النظام الدولي ،مركز الجزيرة للدراسات، مايو،2022،ص1.

2)هايدي يحي، تداعيات الحرب الروسية الاوكرانية على توازنات الدولية والاقليمية في منطقة الشرق الاوسط وشمال افريقيا، مجلة الدراسات السياسية والاقتصادية –كليةالسياسة والاقتصاد،جامعة السويس، العدد1،السنة 4، 2024،ص46.

دەردەکەوێت فاکتەری سەربازی بۆیەکلاییکردنەوەی کێشەکان بەکارهێناوە، ئەمەش کاریگەری هەبوو لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی وهەرێمی، ولەنێویشاندا عێراق بەتایبەتی .

شەشەم: چوار چێوەی توێژینەوە :

توێژینەوەکەمان لە ڕووی چوارچێوەییەوە سێ تەوەر لەخۆ دەگرێت

لەڕووی کاتەوە: گرنگی دەدات بەماوەیەکی دیاریکرا کە تێیدا باس لەو کاریگەریانە دەکات کە ڕووبەڕووی سیاسەتی دەرەوەی عێراق بووە ، بۆئەم مەبەستە ماوەی ساڵانی وەرگرتووە ٢٠٢٠-٢٠٢٤

لەڕووی شوێنەوە: ئەم توێژینەوەی ئێمە لەسەر عێراقە

لەڕووی بابەتییەوە:لەنێو چوارچێوەی پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکاندا چەندین بابەت هەن کە ڕەهەندی ئابووری وسەربازی وسیاسییان هەیە وەک، ویەکێک لەوبابەتانە کاریگەرییەکانی جەنگە لەسەر سیاسەتی دەرەوەی وڵاتان، ولەناو سیاسەتی دەرەوە، بەرجەستەدەبێت لە سیاسەتی دەرەوەی عێراق، کەواتە ئەم پرسە چوارچێوەی بابەتی ئێمەیە، بەو واتایەی تیشک دەخەینە سەر کارییگەرییەکانی جەنگی ڕووسیا وئۆکرانیا لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق.

هۆکاری هەڵبژاردنی بابەتی توێژینەوە:

هۆکاری هەڵبژاردنی بابەتەکە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، لەم توێژینەوەیەدا هەوڵ دراوە زانستییانە باس لە ناساندنی چەمکەکانی سیاسەتی دەروە و ڕەهەندە سیاسسەکان بکرێن و پێناسەی جوگرافیای سیاسی و ڕۆڵی لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا، هەروەها باسکردنی ئاراستەی سیاسەتی دەرەوەی عێراق بەهۆی جەنگی ڕووسیا وئۆکرانیاوە، وتا چەند شەڕی روسیا و ئۆکرانیا کاریگەری هەبووە لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق (٢٠٢٠-٢٠٢٤)، و لەلایەکی تریشەوە تەرکیزکردن لەسەر هەڵوێستی عێراق بەرامبەر بە جەنگی ڕووسیا وئۆکرانیا، وایشکخستنە سەر ئەو سیاسەتانەی کە عێراق پەیڕەوی کردووە لەسەر ئاستی پەیوەندییەکانی دەرەوەی دا لەپێناو کەمکردنەوە ئەو قەیرانانەی ڕووبەڕووی بۆوە.

حەوتەم:توێژینەوەکانی پێشووتر:

کریستوفر بلانشارد، تداعیات الحرب الروسیة والاوكرانیة عل الشرق الاوسط وشمال افریقیا [1]

توێژەر ئاماژە بەوەدەدات کە هێرشی ڕووسیا بۆ سەر ئۆکرانیا لەساڵی ٢٠٢٢ دا، بشێوەی ڕاستەوخۆ وناڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وباکووری ئەفریقیا هەبووە، بەمەش کێشەی ستراتیژی ودبلۆماسی بۆ ئەم وڵاتانە درووست کرد، وئەم جەنگە کاریگەری هەبوولەسەر پەیوەندی ئەمنی و بازاری وزە و سەقامگیری ئابووری وئاسایشی خۆراک، وهەروەها جیاوازی لە هەڵوێستی دیپلۆماسی حکومەتەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکووری ئەفریقا سەبارەت بە لەشکرکێشی ڕووسیا بۆ سەر ئۆکرانیا ،بەشێکیان پشتگیری ڕووسیایان کرد، بەڵام بەشێکی تریان پشتگیری ئەمریکایان، وهەندێکی تریشیان بێلایەنیان هەڵبژارد.

جیاوازی توێژینەوەکەی ئێمە لەگەڵ ئەم توێژینەوەیە ئەوەیە، کە ئێمە لە چوارچێوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست تیشک دەخەینە سەر عێراق، بەخستنەڕووی هەڵوێستەکانی بەرامبەر بە جەنگی ڕووسیا و ئۆکرانیا.

أحمد عثمان محمد، السیاسة العراقیة تجاه أزمة الغذاء العالمیة في ظل حرب روسیا وأوكرانیا[2]:

لەم توێژینەوەیەدا باس لە کاریگەرییەکانی شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا بوو لەسەر ئابووری عێراق بەگشتی، هەروەها کاریگەرییەکانی پەیوەست بە پرسی ئاسایشی خۆراک بەتایبەتی، هەروەها دەستنیشانکردنی کاریگەرییەکانی ئەم شەڕە لەسەر سیاسەتەکانی حکومەتی عێراق بەرامبەر بە قەیرانی خۆراکی جیهانی، هەروەها ڕادەی کاریگەرییەکانی لەسەر دۆخی بەرهەمهێنان و بەکاربردن و قەبارەی پشتبەستن بە وڵاتانی بیانی بۆ دابینکردنی پێداویستییەکان لە بازاڕی ناوخۆیی بۆ

---

1) کریستوفر بلانشارد، تداعیات الحرب الروسیة والاوكرانیة عل الشرق الاوسط وشمال افریقیا، ترجمة،أمل عیتاني ،مركز الزیتونة للدراسات والاستشارات، 2023،ص

2) أحمد عثمان محمد، السیاسة العراقیة تجاه أزمة الغذاء العالمیة في ظل حرب روسیا وأوكرانیا ،مجلة ابن خلدون للدراسات والأبحاث، المجلد ٣،العدد٤،العراق، 2023، ص.ص٣٧٧-٣٨٠.

خۆراک، بە تایبەت دانەوێڵە. هەروەها تیشکدەخاتە سەر ئەو ڕێوشوێنانە کە حکومەتی عێراق بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی لێکەوتەکانی ئەم شەڕە سەبارەت بە دابینکردنی ئاسایشی خۆراک بۆ گەلی عێراق، پاشان ڕوونکردنەوەی قەبارەی کاریگەریی ئەو ڕێوشوێنانە و ڕادەی توانایان بۆ دابینکردنی خۆراک بۆ بازاڕی ناوخۆیی لە ژێر ڕۆشنایی ئەم قەیرانەدا، ئەمتوێژینەوە زیاتر تیشکدەخاتە سەر ململانێی نێوان ڕووسیا و ئۆکرانیا و کاریگەریی ئەم ململانێیە لەسەر فاکتەری ئابووری جیهانی، کە مەترسی لەسەر ئاسایشی خۆراکی جیهانی دروست دەکات، وعێراق وەک نموونە هێناوە بۆ دیاریکردنی ڕادەی کاریگەرییەکانی لەسەر ئەم ململانێیە و توانای حکومەتی عێراق بۆ دەستەبەرکردنی پێداویستییە خۆراکیەکان.

جیاوازی توێژینەوەی ئێمە لەگەڵ ئەم توێژینەوەیە ئەوەیە، کە کاریگەرییەکانی جەنگی ڕووسیا وئۆکرانیا لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق تەنیا فاکتەری ئابووری نییە، بەڵکو فاکتەری تریشهەن کاریگەریان هەبووە لەسەر ئاڕاستەکردنی سیاسەتی عێراق لەسەرئاستی دەرەوەی دا، وەکفاکتەری سیاسی وسەربازی و دبلۆماسی.

دیلارا أصلان، الأزمة الأوكرانية والتوازنات المتغيرة في الشرق الأوسط[1]

توێژەر ئاماژە دەدات بەوەی کە هەرچەندە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە لایەنی ڕاستەوخۆی شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا دانانرێن، بەڵام ڕەهەندە دیپلۆماسی و ئەمنی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی ئەم قەیرانە کاردانەوەی درێژخایەنی لە ناوچەکەدا دەبێت، وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە هەڵوێستە جیاوازەکانیان سەبارەت بە جەنگی ڕووسیا وئۆکرانیا لە دووبەرەکی دان، ولەشکرکێشی ڕووسیا بۆ سەر ئۆکرانیا وڵاتانی ڕۆژئاوای خستۆتە ناو قەیرانی دوای جەنگی ساردەوە، ئەم شەڕە کاردانەوەی بەرچاوی لەسەر هاوسەنگی هێز لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەبووە، پێشتر ئاماژە دەدرا بە گۆڕانکاری لە سیستەمی جیهانیدا دەکرێت کە لە ژێر هەژموونی ئەمریکا، بەڵام ئێستا بەهۆی قەیرانی ڕووسیا وئۆکرانیا گۆڕانکاری لە پێکهاتەی پەیوەندییە هاوپەیمانییە نێودەوڵەتییەکانی درووستکردووە، بەشێوەیەک کە هەڵوێستی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەنێوان پشتگیری ودژایەتی دا بەرجەستەبووە، وهەندێکیشان بێدەنگیان هەڵبژاردووە، لەنێویشاندا عێراقە، خۆی بەدوور گرتووە لە هەڵوێستی پشتگیری کردن، لەبەر ئەوەی ئامادەیی نییە ببێتە بەشێک لە ملّملانێیەکان.

جیاوازی توێژینەوەی ئێمە لەگەڵ ئەم توێژینەوەیەدا خۆی دەبینێتەوە لەوەی ، تیشک دەخەینە سەر ئەو سیاسەتی کە عێراق لە سیاسەتی دەرەوەی دا پەیڕەودەکات کە بەرجەستەبووە لە هاوسەنگی وهاوکاری لەگەڵ وڵاتان جا هەرێمی بێت یان نێودەوڵەتی.

هەشتەم: پلانی توێژینەوە

ئەم توێژینەوەیە پێک دێت لە دوو بەش ،کە لەبەشی یەکەم دا باس لە چوارچێوەی تیۆری دەکەین دابەشمان کردووە بۆ سێ باس(چەمک وپێناسەی سیاسەتی دەرەوە، ڕۆڵی جوگرافیایی سیاسی لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا، ولەبەشی دووەم دا گەنگەشەدەکەین لەسەر کاریگەری جەنگی روسیا وئۆکرانیا لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کەلە دووباس پێکهاتووە (کاریگەری جەنگ لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کاریگەری جەنگی ڕووسیا و ئۆکرانیا لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق (٢٠٢٠-٢٠٢٤).

---

[1]) ديلارا أصلان، الأزمة الأوكرانية والتوازنات المتغيرة في الشرق الأوسط، مجلة شؤون الشرق الاوسط، المجلد2،العدد2022،6،ص.ص11-12.

بەشی یەکەم

چوارچێوەی تیۆری

سەرەتا بۆ زیاتر ئاشنا بوون بەبابەتەکەو ڕونکردنەوەی ناوەڕۆکی توێژینەوە، هەوڵدەدەین کەناساندێک بکەین بۆ چەمکەکانی سیاسەتی دەرەوە و ڕەهەندەکانی سیاسەتی دەرەوە .

باسی یەکەم

چەمک وپێناسەی سیاسەتی دەرەوە

داواکاری یەکەم: چەمکی سیاسەتی دەرەوە

بۆ ناساندنی چەمکی سیاسەتی دەرەوە لە بواری زانستە سیاسییەکان، خوێندنەوەی جیاوازی بۆ کراوە، لێرەدا ئاماژە بە کۆمەڵێک چەمک دەکەین کە تیشک دەخەنە سەر سیاسەتی دەرەوە، بەمشێوەیە:

سیاسەت بەواتای (Politique) وشەیەکی فەڕەنسییە کە لە وشەی لاتینی (Politicus) و وشەی یۆنانی (Politikos) لە سەرچاوەی وشەی یۆنانی (Politis) شار وەرگیراوە. لەو سەردەمەدا (Politikos) بەمانای (هونەر و کردەوەی حکومەت) لە وولاتدا کەڵکی لێ وەردەگێردرا. (مەبەست لە دەوڵەتی شارەکانی یۆنانە)، مافی سیاسییەکان بە مافی بەشداری هاوولاتیانی دەوڵەت – شارەکان یۆنان لە کاروباری حکومەت دا ڕاڤە دەکران (هەر شارێك وەکو وولاتێك وابوو و سەربەخۆیی خۆی هەبوو)، هەروەها سیاسەت لە واتا تایبەتیەکەیدا، بەو هەوڵانە دەگوترێ کە حکومەتەکان بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری وولات ودیاریکردنی شێوە و ناوەڕۆکی تێکۆشانی خۆیان دەیگرنەبەر[1].

هەروەها کردەی سیاسەت، کۆمەڵگایە، سیاسەت، تێکۆشانێکی بە کۆمەڵە. سیاسەت هەموو کات پێویستی بە دوو یان چەند ئەکتەر هەیە، وەك تێکۆشانێکی هەرەوەزی و کۆمەڵایەتی لە نێوخۆی یەکە گەلێکی کۆمەڵایەتی تایبەتە، وەك عەشیرەت، شار، دەوڵەت – شار، دەوڵەتی نەتەوەیی و وڵاتدا خۆ دەنوێنی[2].

هەروەها کاروباری سیاسی زیاتر لەگەڵ هەڵومەرجی ئابووری، کولتووری وبیروڕای هاوبەش خەڵکی وولاتدا دەگونجێن. وە زاراوەی سیاسەت لە کاروبار و دیاردە سیاسییەکان، وەکو دامەزراوە سیاسییەکان و ڕێکخراوە سیاسییەکان، ڕەوتە سیاسییەکان، بیروڕا سیاسییەکان، ویاسا و ڕێساکان، و ڕێوڕەسمە سیاسییەکان و پەیوەندییە سیاسییەکاندا کەڵکی لێوەردەگیرێ، وە جگە لە مانە بە مانای ڕێچکە دێ : بۆ نموونە ڕێچکەی ئابووری، و کولتووری، و کشتووکاڵی، ومادی، وپلاندانان، ودانیشتوان، وکۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی .... هتد[3].

داواکاری دووەم:پێناسەی سیاسەتی دەرەوە

بۆ ناساندنی سیاسەتی دەرەوە هیچ کۆدەنگیەک نییە ، ئەمەش هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی پسپۆرانی بواری زانستە مرۆڤایەتییەکان ،هەریەکە بە ڕوانگەو تێڕوانینی جیاواز پێناسەیان کردووە، لێرەدا کۆمەڵێک پێناسەی سیاسەتی دەخەینەڕوو:

بەشێکیان پێیان وایە کە سیاسەتی دەرەوە بریتییە: لە کۆمەڵە ئامانج، و هەڵوێست، و ڕێباز و ئامرازێکە کە حکومەتێك لە هەمبەر یەکە سیاسییەکانی تری نێونەتەوەیی بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندییە نەتەوەییەکان، بەدواداچوونیان بۆ دەکات[4].

هەندێکی تریش پێیان وایە کە سیاسەتی دەرەوە بریتییە: لە ستراتیژیی یان زنجیرە کردەوەیەکی لە پێش داڕێژراو لە لایەن بڕیار بەدەستەکانی حکومەت، بە مەبەستی دەست ڕاگەیشتن بە ئامانجێکی دیاریکراو لە چوار چێوەی بەرژەوەندی نیشتیمانی ولە گۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا. سیاسەتی دەرەوە دیاریکردن، و بەڕێوەبردن و دابینکردنی کۆمەڵێك ئامانج و

---

[1] زاهیر محەممەدی ، یاسین حاجی زادە، فەرهە نگی سیاسی ئارەش، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ، 2006، لا 399.

[2] د. محمد السيد سليم، تحليل السياسة الخارجية، القاهرة، مركز البحوث والدراسات السياسية، 1989، ص 62 ـ 63.

[3] هەمان سەرچاوە،ل399.

[4] پەرویز ڕەحیم، بنەماکانی هزری چوارچێوەی تیۆری سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامی ئێران، چاپخانەی موکریانی، هەولێر، چاپی یەکەم، 2014 ، ل 22.

بەرژەوەندی نیشتیمانییە کە لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا لە لایەن دەوڵەتەکانەوە جێبەجێ دەکرێ[1].،وهەندێکی تریش وا دەڕوانە سیاسەتی دەرەوە: ئەو دەستەیەیە کە لە پەیوەندییەکان دەگرێتەوە کە حکومەتەکان بەرپرسن تیایدا، بەڵام پەیوەندییە نێونەتەوەییەکان پەیوەندی نێوان حکومەتەکان، گروپەکان، ڕێکخراو ودامەزاروەکان و .... هتد، دەگرێتەوە وبۆیە هەر دەوڵەتێك کۆمەڵێك ستراتیژی و ڕێوشوێن دەگرێتە بەر بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی و سیاسەتی دەرەوەی خۆی بەو ئاراستەیەدا ڕێك دەخات[2].

وە دەتوانین بڵێین سیاسەتی دەرەوە دەتوانێ بە مانای دەستپێشخەری دەوڵەت یان کردەوەی دژ ئەو دەوڵەتە لە بەرامبەر کردەوەی دەوڵەتانی دیکەدا بێ[3].

کۆی گشتی کردارە ئاساییەکانی دوای دەوڵەت لە داڕشتنی سیاسەتی دەرەوەی خۆی و سیاسەتی دەرەوە بە شێوەیەکی ڕێکوپێک ئەو ئامانجانەن کە بە کردەوەکانی دەوڵەت ئاراستە دەکرێن بۆ ئەوەی ئامانجەکانی سیاسەتی دەرەوە جێبەجێ بکەن[4].پێی بۆچوونی (ڕیمۆن ئارۆن)[5]، سیاسەتی دەرەوەی دەوڵەتەکان لە خۆیدا دەرئەنجامی هەڵچوون وداچوونی نێوخۆی کۆمەڵگایە، بەڵام تۆڕێك لە پەیوەندییە تەنراوەکانیش لە ئاستی جیهاندا پێك دێنێ کە دەبنە یەکگرتوویی یان دەبنە هۆی دامەزراندنی ئەو پەیوەندیانەی کە پەیوەندییەکی ئەوتۆیان بە دەوڵەتەکانەوە نیە[6].

لێرەدا دەتوانیین خاڵە هاوبەشەکانی نێوان ئەم پێناسانە دەخەینەڕوو، ئەمەش خۆی دەبینێتەوە لەوەی کە وحکومەت کاراکتەری سەرەکین لە بواری سیاسەتی دەرەوە ، کە وەک ئامراز بەکاری دەهێنن بۆپاراستنی بەرژەوەندییە باڵاکانی کە لە درەوەی وڵاتەکەی ئاراستەی دەکات.

لەکۆتاییدا بەمشێوەیە پێناسەی سیاسەتی دەرەوە دەکەین ودەڵێن :ئەو ڕێکار و پلاندانانەی دەوڵەت یان حکومەتی وڵاتێکە بەکاری دەهێنێت بۆڕێکخستنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ هێزە نێودەوڵەتیەکانی تر ، بەئامانجی پاراستنی چالاکی سیاسی و ئابووری وسەربازی لەدەرەوە، وئەم سیاسەتە بە ڕوونی وەک بەرنامەیەکی نیشتمانی بۆ چالاکیە نێودەوڵەتیەکان بەرکار دەبێت، کە بەمەستی پاراستنی بەرژەوەندییە نیشتمانییەکانیەتی لە ئاستی دەرەوە .

داواکاری سێیەم: ڕەهەندەکانی سیاسەتی دەرەوە

ئەگەر سیاسەتی دەرەوە وەک سیاسەتی یەک یەکێتی نێودەوڵەتی بەرامبەر بە جیهانی دەرەوە تەماشا بکرێت، ئەوا دەچێتە سەر بەرنامە دەرەکییەکانی ئەو یەکەیە و ئەم پرۆگرامانە لە چەند ڕەهەندێکەوە سەرچاوە دەگرن :

---

[1] .عربي لادمي محمد، السياسة الخارجية :دراسة في المفاهيم ،التوجهات والمحددات،مجلة دراسات وابحاث،المجلد٨،العدد٢٥، ٢٠١٦،ص٥.

[2] پەرویز ڕەحیم، سەرچاوەی پێشوو، ل 23

[3] رباح مرزه المدحتي، مفهوم السياسة الخارجية، قراءة جديدة، مجلة إكليل للدراسات الانسانية، العدد التاسع، آذار 2022 : لا 1392.

[4] زهير بوعمامة ، أمن القارة الاوروبية في السياسة الخارجية الامريكية بعد نهاية الحرب الباردة، دار الوسام العربي للنشر و التوزيع، ط1، الجزائر، 2011 ، لا 30

[5] ريمون-كلود-فردينان آرون (Raymond-Claude-Ferdinand Aron) 14ی ئاداری 1905 - 17ی تشرینی یەکەمی 1983) فەیلەسووف، کۆمەڵناس، ڕۆژنامەنووس و زانای سیاسی فەڕەنسی بوو. ناسراوترین کتێبی لە ساڵی 1955 تریاکی ڕۆشنبیران - ناونیشانێک کە دیکتۆمەکەی کارل مارکس دەشێوێنێت کە دین تریاکی خەڵکە لە جیاتی ئەوە هارون بانگەشەی ئەوە دەکات کە مارکسیزمی دوای جەنگی فەرەنسا تریاکی ڕۆشنبیرانە، هارون لە کتێبەکەیدا ڕۆشنبیرانی سەرزەنشت کرد بۆ ڕەخنەگرتن لە کاپیتالیزم و دیموکراسی لە کاتێکدا بەرگری لە سەرکوت و نابەرابەرێتی دەکرد لە هزر و پراکتیکی مارکسیدا. لە هزری خۆیدا سەرنجی خستە سەر نەفیکردنی ئەوەی لە دەرەوەی بوونی ماددی و ئەوەی لە دەرەوەی بواری ئەزموون و زانیندایە و ئەویش حەزی لە کۆمەڵگای پیشەسازی مۆدێرن کردووە و دەیبینی کە فاکتەری سەرەکی بزووتنەوەکەی کۆمەڵگاکان تەنیا خەباتی چینایەتی نیە، هەروەها لە نووسینەکانیدا دەستی لە پەیوەندیە نێونەتەوەییەکان و دژایەتی فەلسەفی و کەموکورتییەکانی لە دیموکراتیەتی ڕۆژئاوادا بەستوە.

6) زاهیر محەممەدی ، و یاسین حاجی زادە، سەرچاوەی پێشوو، لا 401

لە چوارچێوەی ئاراستەی سیاسەتی دەرەوە، بە پێی پلەی تێوەگلان لە سیاسەتی دەرەوە، سێ جۆری سەرەکی جیا دەکاتەوە: گۆشەگیری، هاوپەیمانی و بێلایەنی:

ئاراستەی جیاکردنەوە:

لەسەر بنەمای گریمانەیەکی بنەڕەتی لە ڕوانگەی دەوڵەتەوە دامەزراوە کە ئەم بۆچوونە پەیڕەو دەکات، ئەویش ئەوەیە کە دەتوانێت باشتر ئاسایشی و سەربەخۆیی نەتەوەیی و ئاواتەکانی کۆمەڵایەتی و کەلتووری و سیاسی و ئابووری و نەتەوەیی خۆی بەدەست بهێنێت کاتێک بەرژەوەندییەکانی خۆی لە کێشە و کێشە جیهانییەکاندا کەم بکاتەوە و بڕێکی کەم مامەڵەی دیپلۆماسی و بازرگانی لەگەڵ ژمارەیەکی دیاریکراو لە یەکە سیاسییەکان بهێڵێتەوە. بە پێچەوانەوە، دەوڵەت دەیەوێت سنوورەکانی بەهێز بکات و بە کۆمەڵێک سنوور و ڕێوشوێن و ڕێوشوێنی یاسایی دابخات کە ڕێگری لە پەیوەندی لەگەڵ جیهانی دەرەوە دەکات و بەم شێوەیە ڕووبەڕووی هەر هەڕەشەیەک دەبێتەوە کە بتوانێت بەها بنچینەییەکان و بەرژەوەندییە گرنگەکانی ناوخۆیی لاواز بکات.[1]

بنەما تیۆرییەکانی گۆشەگیری ئەمریکا وەک یەکێک لە چەمکە سەرەکییەکانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا تا ساڵی 1939 بەردەوام بوو و دواتر هێرشی ژاپۆن بۆ سەر پێرل هاربۆر کە کۆتایی بە سیاسەتی گۆشەگیری ئەمریکا هێنا کاتێک ئەمریکا لە ناوەڕاستی جەنگدا بە هەموو تواناکانییەوە دەستی بە جوڵە کرد و دواتر ڕۆڵی لە سیستەمی سیاسی نێودەوڵەتیدا بە خێرایی دەستی کرد بە زیادبوون و بەخێرایی هەرچەندە هێشتا هەندێک دەنگ بەرز دەبێتەوە کە بەرگری لە سیاسەتی گۆشەگیری دەکەن و پشتیوانی توندی لێدەکەن و ئیدانەی تێوەگلانەکەی دەکەن ئە مە ریکا لە کاروباری جۆراوجۆری جیهاندا وە ک زلهێزێک[2]

ئاراستەی هاوپەیمانێتی:

ئاراستەی هاوپەیمانێتییەکە لەسەر بنەمای گریمانەی دەوڵەت دامەزراوە کە ناتوانێت بە پشت بەستن بە تواناکانی خۆی ئامانجەکانی بەدەست بهێنێت و بەرگری لە بەرژەوەندییە ناوخۆییەکانی بکات یان ڕووبەڕووی هەڕەشە دەرەکییەکان ببێتەوە بۆیە پێویستە پشت بە وڵاتانی تر ببەستێت کە هەمان ئامانج و بەرژەوەندیان هەیە لەڕێگەی دامەزراندنی هاوپەیمانی لەنێوان خۆی و ئەو وڵاتانە و بەدەستهێنانی هاوکاری لەنێوانیاندا لەبوارەکانی سەربازی و ئابووری و کەلتووری و تەکنیکیدا.

ئامانجی فراوانبوونی ناوچە یەکێکە لە مەرجە گونجاوەکانی پەیوەست بە پێکهێنانی هاوپەیمانی سەربازی و هەرچەندە ئەم جۆرە هاوپەیمانێتیانە شەڕانگێزن بەڵام لە هەمان کاتدا خزمەت بە یارمەتیدان و بەرگری کردن لە حکوومەتی دەوڵەتە لاوازەکانی هاوپەیمانێتییەکە دەکەن لە دژی هەر یاخیبوونێکی ناوخۆیی یان یاخیبوونێک کە لەلایەن هێزێکی دەرەکییەوە پاڵپشتی دەکرێت. یارمەتی سەربازی لەم جۆرە هاوپەیمانێتییانەدا لەلایەن ئەو حکوومەتە بەکاردەهێنرێت کە وەریدەگرن بۆ نەهێشتنی نائارامی ناوخۆیی لە ڕێگەی دەستەبەرکردنی حکومەتێکی هەمیشەیی لایەنگری ناتۆ، کە لە هەمان کاتدا دەبێتە هۆی فراوانبوونی ناوچەکە. چوونە پاڵ هەندێک وڵات بۆ هەردوو ڕژێمی کۆمۆنیستی و هاوپەیمانی ڕۆژئاوا بە شێوەیەکی سەرەکی لە پێویستی ئەوان بۆ پاراستنی دەرەکی لە دژی ئەم ئاژاوانە سەرچاوەی گرت.

ئاراستەی بێ لایەن:

بێلایەنی ئەو ڕەوتە دەگەیەنێت کە گۆشەگیری ڕەت دەکاتەوە و لە هەمان کاتدا خۆی لە پەیوەندی سەربازی بە ئامانجەکانی زلهێزەکان بەتایبەتی ئەمریکا و یەکێتی سۆڤیەت دەپارێزێت. هەرچەندە پەیوەندی دەوڵەتی بێلایەن لەگەڵ هەر یەکێک لەم دوو هێزە و پشتیوانی دیپلۆماسی لە بوارێک یان چەند بوارێکی دیاریکراودا ناکۆک نییە لەگەڵ جەوهەری بێلایەنی بە مەرجێک ئەو جۆرە پەیوەندییە لە هەموو مەسەلە و بوارەکاندا نەبێت.

1) د. السيد عليوة، أصول العلاقات الدولية، القاهرة :كلية التجارة، جامعة حلوان، 2000، ص 117 ـ 123.

2) د. نصيف يوسف حتى، النظرية في العلاقات الدولية، بيروت: دار الكتاب العربي، الطبعة الأولي، 1985، ص 167 ـ 168

لە هەمان کاتدا هیچ ناکۆکییەک نییە لە نێوان بێلایەنی دەوڵەت و لە هەمان کاتدا ئەندام بوون لە هاوپەیمانێتییەکی سەربازی و ئایدیۆلۆژی یان ئابووری لە چوارچێوەی ناوچەکەدا بەهۆی بەرژەوەندییە هاوبەشەکان یان پەیوەندییە شارستانییەکان و مێژووییەکان کە لە نێوان خۆی و دەوڵەتەکانی تری ناو ئەو بوارەدا هەیە.

هۆکارەکانی بێلایەنی دەگەڕێتەوە بۆ تێڕوانینی دەوڵەتە جەمسەرییەکان لە سیستەمی نێودەوڵەتی یان هەرێمیدا بۆ گرنگی ستراتیژی دەوڵەتێکی دیاریکراو کە پێیانوایە گرنگی ئەو وڵاتە یەکسان نییە بە مەترسییەکانی ململانێ و تێچوونی کۆنترۆڵکردنی یان هاوسەنگی هێز لە نێوانیاندا ڕێگە نادات یەکێک لەو وڵاتانە ئەو دەوڵەتە بۆ لای خۆی ڕابکێشێت. سەرنجی ڕاکێشا بۆ کەمپەکەی (وەک حاڵەتی بێلایەنی سویسری.[1]

باسی دووەم

ڕۆڵی جوگرافیایی سیاسی لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا

داواکراوی یەکەم:چەمکی جوگرافیای سیاسی

بە دیاریکراوی جوگرافیای سیاسی بەشێکە لە بەشەکانی جوگرافیا، لە ساڵانی دواتردا لە سەدەی نۆزدە بەدواوە وەك کارەکتەرێکی سەربەخۆ گەشەی کرد. بە شێوەیەکی گشتی لە هۆکارە کاریگەرەکانی پێشکەوتنی ئەم زانستە، هاتنەکایەی قۆناغەکانی دۆزینەوە جوگرافییەکان و گۆڕانکاری لە بیری جوگرافیا بوو[2]، ئەگەرچی زاراوەی جوگرافیای سیاسی لە دوو وشەی لێکدراو پێك هاتووە، یەکەمیان وشەی "geography" کە لە زمانی یۆنانییەوە وەرگیراوە. خودی وشەکە لە دوو بەش پێك دێت، یەکەمیان بریتییە لە "Geo" کە مانای زەوی دەگەیەنێت، ئەمە لە کاتێکدا دووەمیان وشەی "Grape"یە مانای پێناسە دەگەیەنێت. پاشان پێناسەی جوگرافیا لە سادەترین مانایدا بوو بە "پێناسەکردنی زەوی". هەر چی وشەی "Politic" لە وشەی "Polis"ی گریکی (یۆنانی) وەرگیراوە، واتای سەر لوتکەی گردی دەگەیانەد کە قەڵایان بە سەرەوە دروست دەکرد و خەڵکی بۆ گفتوگۆ لە سەر خۆپاراستن و کێشە گشتییەکان لێی کۆ دەبوونەوە، پاشان بووە ناوەندی هەڵسووڕانی ژیانی شاری و دەوڵەتشار[3] .

داواکاری دووەم:پێناسەی جوگرافیای سیاسی

جوگرافیای سیاسی لە زۆر ڕووی جیاوازەوە پێناسەی بۆ کراوە، لێرەدا هەوڵ دەدەین لە بەر ڕۆشنایی چەند پێناسەیەك گەشتێکی خێرا بکەین بە نێو چەمکی جوگرافیای سیاسیدا، لە چەند ڕەهەندێکی جیاوازەوە جوگرافیای سیاسی پێناسە بکەین:

لە فەرهەنگی ئۆکسفۆرددا هاتووە: "جوگرافیای سیاسی لەو ڕێگە جیاوازانە دەکۆڵێتەوە کە جیهانی تێدا دابەش بووە بە سەر وڵات (دەوڵەت)انی جیاوازدا[4]" .

ڤان ڤالکینبۆرگ (Van Valkenberg) دەڵێت: جوگرافیای سیاسی بریتییە لە جوگرافیای دەوڵەت یان یەکە سیاسییەکەی، لێکۆڵینەوە لە هەموو وڵاتانی جیهان دەکات وەك یەکەیەك، جیا دەکرێتەوە بە بارودۆخی تایبەتی بەرهەم و بەکاربردن، بەشداری دەکات لە بەدیهێنانی پێویستییەکانی دانیشتووان، هەروەها لە بنەما جیاوازەکانی پێشکەوتنی دەوڵەت و هێزەکەی و شرۆڤەی پەیوەندیی نێوان ئەو دەوڵەتە و دەوڵەتانی تر دەکات لە سەر بنەمای جوگرافی.

1) د. محمد السيد سليم، التحليل العلمي للسياسة الخارجية ـ إطار نظري، الفكر الاستراتيجي العربي، عدد 40، أبريل1992 ، ص 140 ـ 142.

2) على احمد هارون، اسس جغرافية سياسية، دار الفكر العربي، الطبعة الأولى، قاهرة، 1998، ص 28

3) کازم ئەحمەد سەدرەدین، ئایندەی پەیوەندیی نێوان جوگرافیای سیاسی و جیوپۆلەتیك، گۆڤاری ئایندەناسی، ژمارە 17، ساڵی چوارەم، حوزەیرانی 2023، ل 80

4) Stevenson, A. (Ed.). (2010). Oxford dictionary of English. Oxford University Press, USA

کراسی (Cressey) دەڵێت: جێبەجێکردنی بنەما جوگرافییەکانە بەسەر کێشە سیاسییە ناوخۆیی و دەرەکییەکان، لێکۆڵینەوەیە لەو ڕاستییانەی کە پەیوەستن بە پێگە (شوێن) و سنوورە سیاسی و پێکەوەبوون و ڕەگەزە ناوخۆییەکانی دەوڵەت.

بۆمان (Bowman) دەڵێت: جوگرافیای سیاسی زانستێکە یارمەتیمان دەدات بۆ دیاریکردنی هۆکارە جوگرافییەکان، کە کاریگەریی لە سەر سلوکی سیاسیی مرۆڤ هەیە[1].

لە پێناسەیەکی تردا، دەوڵەت بە دیاردەیەك لە جوگرافیای سیاسی ناو براوە بەوەی کە "دەوڵەت دیاردەیەکی جوگرافیای سیاسییە(Politico- Geographic phenomenon) ، بەڵام جوگرافیای سیاسی ئەو زانستەیە کە تایبەتمەندە بە لێکۆڵینەوە لە دەوڵەت."[2]

یەکێك لە پێناسە باوەکان، بۆ جوگرافیای سیاسی، پێناسەکەی "کارل ساور"ە کە وا گوزارشت لە جوگرافیای سیاسی دەکات کە "جوگرافیای سیاسی منداڵێکی ناشەرعییە لە کۆمەڵەی زانستە جوگرافییەکان (The Wayward Child of the Geographical Sciences)[3]

داواکاری سێیەم: ڕۆڵی جوگرافیای سیاسی لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا

فاکتەری جوگرافیای سیاسی کاریگەری ئەوتۆی هەیە لەسەر جیهان، بەتایبەت ئەو ناوچانەی پێگەیەکی ستراتیژیان هەیە، لێکەوتەی ئەرێنی ونەرێنی هەیە لەسەر وڵاتان، جوگرافیای سیاسی ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە تێگەیشتن و لێکۆڵینەوە لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان، ڕۆڵی هەیە لە تێگەیشتن لە کارلێکەکانی نێوان دەوڵەتان و شیکردنەوەی هێزە سیاسی و ئابووری و سەربازییەکانی هەر وڵاتێک، وەهەروەها یارمەتیدەرە بۆ تێگەیشتن لە ململانێ نێودەوڵەتیەکان و شیکردنەوەی ئەو هۆکارانەی کە دەبنە هۆی ناکۆکی نێودەوڵەتی. هەروەها ڕۆڵی هەیە لە داڕشتنی پلانی سیاسەتی دەرەوە و بڕیاری سیاسی دروست.[4]

جوگرافیای سیاسی یەکێکە لەو پرسانەی دەوڵەت کە جێی بایەخی سیاسەت و سیاسییەکانن، "زانستی جوگرافیای سیاسی بایەخ و لێکۆڵینەوە لە سەر ئەو ناوچانەش دەکات کە کێشەیان هەیە و نائارامن، ئەو هۆکار و دەرئەنجامانە شی دەکاتەوە، جا چ لە سەر ئاستی هەرێمی، یان لە سەر ئاستی نێودەوڵەتی بێت (وەک: کێشەی قوبرس، کێشەی کشمیر، کێشەی کورد، کێشەی عەرەب ئیسرائیل، کێشەی نیمچەدوورگەی کۆریا). هەروەها ئەم زانستە لەو ڕێکخراو و بزووتنەوە سیاسی و جوداخوازییە چەکدارانەش دەکۆڵێتەوە کە خەبات دەکەن لە ناوچەیەکی جوگرافیی دیاریکراودا، وەك ڕێکخراوی: (شین فین، ئێرلەندا، ئیسپانیا، پۆلیساریۆ، ئەمازیغییەکان و...). جگە لەوەش، جوگرافیای سیاسی لە ڕێکخراوە نێودەوڵەتی و هەرێمایەتییەکانیش دەکۆڵێتەوە کە دەوڵەتان حەز دەکەن بە ویستی خۆیان ببنە ئەندام تیایدا، وەك ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، ڕێکخراوی سەربازی وەك پەیمانی باکووری ئەتڵەسی (NATO)، ڕێکخراوی ئابووری وەك بازاڕی هاوبەشی ئەورووپی (E.C.M)، یان ڕێکخراوی باشووری خۆرهەڵاتی ئاسیا (Seato)، یان ڕێکخراوی هەرێمایەتی وەك کۆمەڵەی هاریکاریی عەرەب... هتد. زۆر جار جوگرافیای سیاسی لەو بابەتانەش دەکۆڵنەوە کە ڕامیاری نین، بەڵام دەبنە گرفت لە نێوان دەوڵەتاندا (وەك: ئاوزێڵی ڕووباری نیل لە نێوان میسر و سودان و ئۆگەندا، یان ئاوزێڵی ڕووباری فوڕات لە نێوان تورکیا و سووریا و عێراق)[5].

[1] علی احمد هارون، اسس جغرافية سياسية، دار الفكر العربي، الطبعة الأولى، قاهرة، 1998، ص 28

[2] محمود توفيق محمود، مفهوم الجغرافية السياسية ومجالها, دار المنظومة, مجلة الرسالة, العدد 120, جامعة الكويت, كلية العلوم الاجتماعية, قسم الجغرافيا،ص 24

[3] محمد رياض, الاصول العامة في الجغرافية السياسية و الجيوبوليتيكا, مؤشسة هنداوي, المملكة المتحدة- الامارات, 2017 , ص 15.

4) شاهر الشاهر،الجغرافية السياسية،المركز الديمقراطي العربي،ألمانيا، 2024،ص.1.

[5] كازم ئەحمەد سەدرەدين، ئايندەی پەيوەنديی نێوان جوگرافيای سياسی و جيوپۆلەتيك، گۆڤاری ئايندەناسی، ژمارە 17، سالی چوارەم، حوزەيرانی 2023، ل 92-93

لە ڕووی دیاردە ناوخۆییەکانی وڵاتیش، ئەوا جوگرافیای سیاسی ئەو لێکۆڵینەوانەش لەخۆ دەگرێت کە لە سەر هەندێك دیاردەی سەر ڕووی زەوی ئەنجام دەدرێن، وەك: سنوورە سیاسییەکان، شوێنی پایتەخت، شێوەی وڵات، ڕووبەر، قەبارەی دانیشتووان، لەگەڵ ئەو کێشانەی پەیوەستن لەم بواردا، ئەمە سەرەڕای بایەخدان بە کێشەی کەمایەتییەکان و لە هۆکار و دەرەنجام و دابەشبوونیان دەکۆڵێتەوە. زانستی جوگرافیای سیاسی لەو دەرامەتانەش دەکۆڵێتەوە کە لە بەر دەستی دەوڵەتدان (جیۆلۆجیا، ئاووهەوا، خاك، سامانی ئاو، ڕووەکی خۆڕسك...). ئەم زانستە هەوڵ دەدات تیشك بخاتە سەر ئەو شێوازە سوودوەرگرتنەی کە پێویستە لەو دەرامەتانە وەربیگرێت و بەها و سەنگی سیاسی و گرنگیی هەریەکێکیان دەخاتە ڕوو. جوگرافیای سیاسی بە شێوەیەکی گشتی کار لە سەر دوو گریمانە دەکات: "گریمانەی یەکەم: دەڵێت مرۆڤ هەمیشە هەوڵ دەدات خۆی ڕێك بخات لە یەکەی گەورەتر لە خێزان، ئەمەش ناچاری دەکات بچێتە ناو سیاسەتەوە. هەروەها مرۆڤ بە سروشتی خۆی وەفادارە بەرانبەر ئەو شتانەی کە تێیدایە و لە ناویدا لەدایك بووە، واتە وەفادارە بەرانبەر بە شوێن و بەرانبەر بە خەڵك. وەفاداری بۆ هۆزێکی دیاریکراو بۆ شارێك یان نەتەوەیەکی دیاریکراو، ئەمەش مەسەلەیەکی سروشتییە. لەم سەردەمەی ئێمەشدا خۆشویستنی نیشتمان و ئینتیمای نیشتمان مەسەلەیەکی چارەنووسییە."[1] گریمانەی دووەم: جوگرافیای سیاسی خەسڵەتەکانی هەر نەتەوەیەك تا ئەندازەیەکی زۆر لە لایەن جوگرافیاوە دیاری دەکات نەك هەر ئەمە، بەڵکوو جوگرافیا پەیوەندیی نێوان نەتەوەکانیش دەستنیشان دەکات. جوگرافی بەس بە تەنیا بریتی نییە لە سیفەتە فیزیاییەکانی شوێنێك، بەڵکوو لەوەش دەکۆڵێتەوە کە ئەو شوێنە چ دەور و تەئسیرێکی هەیە لە سەر مرۆڤ و کۆمەڵگەکان.[2].

گرنگی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگشتی وعێراق بەتایبەتی ، لەڕووی جوگرافیاوە ئاماژەیە بۆ شێوازی بەکارهێنانی وڵاتان یان زلهێزە جیهانییەکان لە ڕووی سیاسییەوە ئەم شوێنە جوگرافییە لە ململانێی خۆیان لەگەڵ زلهێزەکان، وەک شەڕی سارد و ململانێی ئایدیۆلۆژی نێوان ئەمریکا و یەکێتی سۆڤیەت و هەوڵەکانیان بۆ کۆنترۆڵکردنی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وبەکارهێنانی بۆمەرامە سیاسییەکانی خۆیان، وتا ئەمڕۆش ململانێکان بەردەوامی هەیە و بەکارهێنانی ئەم ناوچەیە وەک مەیدانی جەنگین بەهۆی نزیکی جوگرافی و هەڵکەوتەی لە نێوان کیشوەرەکان و بوونی گەروو و کەنداوەکانی (کەناڵی سوێس و کەنداوی عەرەبی و گەرووی هورمز و هتد) گرنگن ،دەتوانین گرنگی تایبەتمەندییەکانی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەستنیشان بکەین، کە وایکردووە ببێتە جێگەی سەرنجی جیهان، بەم شێوەیە:[3]

-ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەکەوێتە نێوان کیشوەرە گەورەکان (ئاسیا، ئەوروپا، ئەفریقا).

- ناوچەکە دەڕوانێتە گەورەترین دەریا و زەریاکان: دەریای خەزەر، دەریای ڕەش، دەریای ناوەڕاست، دەریای سوور، کەنداوی عەرەبی، زەریای هیندی.

-چەندین ڕووباری گرنگی تێدایە، وەک ڕووباری نیل، دیجلە، فورات، ڕووباری ئوردن، جگە لە ڕووباری بچوکتر، کە زۆربەیان ڕێگەی کەشتییان هەیە.

عێراق بەدرێژایی مێژوو بووەتە شوێنێکی جیۆستراتیژیکی ناوەندی و هەڵکەوتەی لە دڵی جیهانی کۆندا وایکردووە ببێتە پردی پەڕینەوە بۆ ڕووبار و وشکانی و دەریایی لە نێوان کیشوەرە کۆنەکاندا، هەروەها شوێنەکەی کەوتۆتە ناو جەرگەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا گرنگییەکی سەرەکی هەیە، وپێگەیەکی گرنگی هەیە لە ناوچەکەدا بەتایبەت لە جیهانی مۆدێرن دا، بەو پێیەی لە ناوەڕاستی دەریا ناوەندییەکانی جیهاندایە: دەریای ناوەڕاست، دەریای ڕەش، دەریای سوور، کەنداو و دەریای

---

[1] جۆرج فریدمان، سەدساڵی داهاتوو، و: د. شێرکۆ عەبدوڵا، چاپخانەی کەمال، لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری مارگرێت، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2013

[2] کازم جەباری، ڕەهەندەکانی پەیوەندیی نێوان جوگرافیا: بەشی دووەم و کۆتایی، 2024 ، ماڵپەری چاو، ڕۆژی بڵاوکردنەوە٢٦٥/ئاب/٢٠٢٤، ڕۆژی سەردانی کردن٢٠٢٥/٦/٨:

https://chawykurd.com/25/08/2024

3)عبدالكريم بن راحلة، الشرق الأوسط وتأثير التغيرات الجيوسياسية على الأمن القومي لإيران بعد أحداث الحادي عشر من سبتمبر 2001، مجلة آفاق العلمية، مجلد١٣،العدد١، ٢٠٢٠،ص٤٢٥.

ISSN-Print: 2079-3901
ISSN-Online: 3005-396X

خەزەر. بەم پێیە عێراق بە پردێک دادەنرا کە ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا و ڕابردوو و ئێستا و لە داهاتوودا لە نێوان باکور و باشووردا بەیەکەوە دەبەستێتەوە. لەلایەکی تریشەوە کەوتۆتە ناوچەی کەنداوی عەرەبی، لەلایەکی دیکەشەوە ناوجەرگەی بەرژەوەندییە زیندووەکانە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، لەلایەکی سێیەمیشەوە وەک دەروازەیەکە لە ڕۆژهەڵات بۆ جیهانی عەرەبی ،جگە لەوەی کلیلی پەیوەندییەکانی ناوچەکەیە بەگشتی.[1]

باسی سێیەم

تیۆری ریالیزم لە پەیوەندییە نێودەوڵەتیەکان

ڕیالیزم یەکێکە لە گرنگترین تیۆرییە پێشەنگەکان لە لێکدانەوە و شیکردنەوەی پەیوەندییە پەیوەندییە نێودەوڵەتی و ستراتیژییەکان.، گریمانەکانی لەلایەن زۆرێک لە توێژەران و زانایان و لایەنە ئارەزومەندەکانی جیهانەوە پشتیان پێدەبەسترێت بۆ شیکردنەوە و لێکدانەوەی ئەو ڕووداو و گۆڕانکاریانەی لە جیهانی ئێمەدا ڕوودەدەن. جێگەی مشتومڕ و بۆچوونی زۆر بووە .

ڕیالیزم وەک ناوەکەی دەریدەخات، لە واقیعەوە دەست پێدەکات- واتە بەو شتەی کە هەیە، نەک بەو شتەی کە دەبێ هەبێت. ڕەنگە گرنگترین گریمانەکان کە ئەم تیۆرە بۆ جیهانی ئێمە داڕشتووە، چەمکەکانی بەرژەوەندی، هێز، هاوسەنگی هێز و ڕێگریکردن بن، ئەم تیۆرە هەوڵدەدات ڕوونی بکاتەوە کە دەوڵەتەکان چی دەکەن و بۆچی ئەو کارە دەکەن و پێویستە چی بکەن، دەوڵەت وەک بناغەی خۆی وەردەگرێت، پێی وایە تاکە قەوارەی خاوەن سەروەری ڕەهایە کە لە هیچ بارودۆخێکدا ناتوانرێت دەستبەرداری هیچ لایەنێکی تر بێت، ئامانجی دەوڵەت مانەوەیە لە جیهانێکی نائاسایشی و جێی متمانەدا، هەربۆیە دەبێت لە هەموو کاتێکدا خۆی بپارێزێت بە کەڵەکەکردنی دەسەڵات و دانانی بەرژەوەندییەکانی خۆی لە سەرووی هەموو ڕەچاوکردنی دیکەوە.[2]

لە ناو ڕیالیزمەوە قوتابخانەی فیکری جیاواز سەریان هەڵدا، لەوانە: ڕیالیزمی کلاسیک، کە بەو بۆچوونە دەست پێدەکات کە سروشتی مرۆڤ بنچینەی هەموو خراپەکانە، ڕوانگەیەک کە لە خودی دەوڵەتەکاندا ڕەنگ دەداتەوە، لەسەر بنەمای ئەو پێشمەرجەی کە مرۆڤەکانن کە ڕێڕەوی خۆیان بەڕێوەدەبەن و بەمجۆرە، ڕەنگدانەوەی مەیلی شەڕانگێزی و خۆپەرستی خۆیانن، بیرۆکەی دیکەش سەریان هەڵدا، کە نوێنەرایەتی نیوریالیزمیان دەکرد، کە لە پرسی بەدواداچوونی دەوڵەت بۆ بەرژەوەندی و دەسەڵاتی خۆی جیاوازی نییە لەگەڵ ڕیالیزمی کلاسیکدا. بەڵام لە پرسی خاڵی دەستپێکدا کە لێیەوە سەرچاوە دەگرێت یان بنیات دەنرێت لەگەڵیدا جیاوازە. ڕیالیزمی نوێ لە پێکهاتەی سیستەمی نێودەوڵەتییەوە دەست پێدەکات نەک سروشتی مرۆڤ، وەک ئەوەی لە ڕیالیزمی کلاسیکدا هەیە. سیستەمێکی نێودەوڵەتی کە بە ئانارشی تایبەتمەندە، نەبوونی دەسەڵاتێکی سەروەری کە بتوانێت بوونی خۆی بەسەر دەوڵەتەکاندا بسەپێنێت و لایەنەکانی دیکە دەوڵەتەکان پاڵدەنێن بۆ ئەوەی بەدوای دەسەڵاتدا بگەڕێن بۆ ئەوەی بوون و ئاسایشی خۆیان مسۆگەر بکەن. بەڵام ئەو- ڕیالیزمی نوێ- لە قەبارە و ڕادەی ئەم دەسەڵاتەدا جیاوازە. ڕیالیستە بەرگریکارەکان وەک کینێس والتز پێیان وایە دەوڵەتێک دەبێت دەسەڵات کۆبکاتەوە بۆ پاراستنی بوونی خۆی و بەدیهێنانی هاوسەنگی هێز لەگەڵ دەوڵەتە ڕکابەرەکانی دیکە. ڕیالیزمی هێرشبەر کە جۆن میرشایمەر نوێنەرایەتی دەکات، پێی وایە کە هیچ سنوورێکی دیاریکراو بۆ کەڵەکەبوونی دەسەڵات نییە، بەو پێیەی دەوڵەتێک بەردەوام دەبێت لە زیادکردنی هاوسەنگی هێزەکەی تا دەگاتە قۆناغێکی هەژموون نەک هاوسەنگی، وەک ئەوەی لە ڕیالیزمی بەرگریدا هەیە.[3] لێرەدا ئاماژە بەدوو جۆری ریالیزم دەدەین بەمشێوەیە:

---

[1] -عمر كامل حسن، جيوبولوتيكية موقع العراق واثره في سياسته الخارجية، مجلة جامعة الانبار للعلوم الانسانية،المجلد1، العدد4، العراق،2022،ص.499.

[2])أحمد محمدوهبان، النظرية الواقعية وتحليل السياسة الدولية من مورجنثاو إلى ميرشامير"دراسة تقوميية"، كلية الدراسات الاقتصادية والعلوم السياسية – جامعة الاسكندرية،بدون السنة، ص١٠.

3)هەمان سەۆچاوە،ص١١.

ISSN-Print: 2079-3901
ISSN-Online: 3005-396X

داواکاری یەکەم:ڕیالیزمی کلاسیک

ڕیالیزمی کلاسیک لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا تیۆرێکی سیاسییە کە دوای شکستی بزووتنەوەی ئایدیالیستی سەریهەڵدا. ئەم تیۆرییە لەسەر بنەمای بێباوەڕی بە فەزیلەتەکانی مرۆڤ و تەنانەت ئینکاریکردنە لە فەزیلەتەکانی مرۆڤ. هەروەها باوەڕی بە هیچ کردەیەکی سیاسی نییە کە لە فەزیلەتەکانی مرۆڤەوە سەرچاوەی گرتبێت. ئەم تیۆرییە بنەما تایبەتەکانی خستەڕوو کە سیاسەتی نێودەوڵەتی لەسەر بنیات نراوە، واتە مرۆڤ بە سروشتی خۆی بوونەوەرێکە کە پڕە لە خراپە و مەیلی ئەنجامدانی خراپە و گوناهە، ئەم تیۆرە وادەڕوانێتە مرۆڤ، بە سروشت، ئارەزووی کۆنترۆڵکردن دەکات و هەوڵ دەدات بۆ دەسەڵات. ئەمەش لە ململانێ و شەڕ و ململانێ بۆ دەسەڵات و نفوزدا دەردەخات و ئەمەش دەبێتە هۆی بەدەستهێنانی دەسەڵات بە هەر شێوازێک دەوڵەت، ڕیالیزمی کلاسیک بە یەکێک لە گرنگترین تیۆرییە سیاسییەکان دادەنرێت کە لە ماوەی شەست ساڵی ڕابردوودا زاڵ بووە بەسەر توێژینەوە ئەمنییەکان و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان. ئەم تیۆرە هەوڵ دەدات میکانیزمی سیستەمی نێودەوڵەتی و هۆکاری ناکۆکی نێوان دەوڵەتەکان ڕوون بکاتەوە. سەرچاوەی فیکریی ڕیالیزمی کلاسیک لە تیۆرییەکانی ئێدوارد کار و هانس مۆرگنتاو سەرچاوە دەگرێت[1].

ڕیالیزمی کلاسیک لەسەر چەند گریمانەیەک دامەزراوە، بەم شێوەیە:[2]

١- پەیوەندییە سیاسییەکان بە یاسای بابەتیی بەڕێوەدەچن.
٢- ڕیالیستەکان جێبەجێکردنی بنەما ئەخلاقییەکان بۆ ڕەفتاری دەوڵەتەکان ڕەتدەکەنەوە.
٣- دەوڵەتی نەتەوە یەکەیەکی بنەڕەتی شیکارییە. دەوڵەت یەکەیەکی یەکگرتوو پێکدەهێنێت و سەرەڕای بوونی چەندین ناوەندی دەسەڵات، ئەکتەرێکی ئومێدبەخشە.
٤- ڕیالیزم وا گریمانە دەکات کە دەوڵەت بە شێوەیەکی عەقڵانی ڕەفتار دەکات.
٥- بەرژەوەندی نەتەوەیی هەمیشە بە ئاسایشی نەتەوەیی پێناسە دەکرێت.
٦- پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان لە چوارچێوەی سیستەمێکی نێودەوڵەتیدا ڕوودەدەن کە دەسەڵاتێکی ناوەندی نییە، کە بە ئانارشی ناسراوە.
٧-لایەنگرانی ڕیالیزم پێیان وایە ململانێ بۆ دەسەڵات کرۆکی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانە.

داواکاری دووەم:ڕیالیزمی نوێ(نیوریالیزم)

نیوریالیزم تیۆرێکی پێشەنگە لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان. هەوڵێکە بۆ بنیاتنانی ڕێبازێکی زانستیتر بۆ لێکۆڵینەوە لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان. لە سەدەی بیستەمدا جێگەی ڕیالیزمی کلاسیکی گرتەوە. لە نیوریالیزمدا پرسیارە ئەخلاقییەکان تا ڕادەیەکی زۆر پشتگوێ دەخرێن. ڕیالیستەکان بە گشتی پەیوەندی نێوان پەیوەندییە سیاسییەکان و بەهاکان و ئەخلاق دەخەنە ژێر پرسیارەوە و بانگەشەی ئەوە دەکەن کە لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا جێگەی ئەخلاق نییە، نیوریالیزم وەک هەوڵێک بۆ چارەسەرکردنی کەموکوڕیەکانی ڕیالیزمی کلاسیک لە ڕێگەی ڕوانگەیەکی زانستیترەوە هات. بە پێچەوانەی ڕیالیزمی کلاسیکەوە کە ڕەگ و ڕیشەی لە ململانێی دەسەڵات و پەیوەستبوونی بە سروشتی مرۆڤەوە هەیە، نیوریالیزم خۆی لە هەر باسێکی فەلسەفیانە لە سەر سروشتی مرۆڤ بەدوور دەگرێت، لەبری ئەوە تیۆرێکی سیاسەتی نێودەوڵەتی هاوشێوەی مایکرۆئابووریی دەگرێتەبەر. باس لەوە دەکات کە دەوڵەتەکان لە سیستەمی نێودەوڵەتیدا وەکو بزنسەکانن لە ئابووری ناوخۆییدا، هەمان بەرژەوەندی بنەڕەتییان هەیە: مانەوە، نیوریالیزم ئەو تێڕوانینە ڕەتدەکاتەوە کە سروشتی مرۆڤ لە ڕەفتاری دەرەکی دەوڵەتێکدا ڕەنگ دەداتەوە. پێی وایە کە پەیڕەوکردنی پێوەرە زانستییەکان بۆ پێناسەکردنی سروشتی مرۆڤ ئەستەمە، هەروەها لێکۆڵینەوە لە لایەنە کەسییەکانی بڕیاردەرەکان مەرج نییە بە مانای تێگەیشتنێکی دروست لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان بێت. بۆ نموونە ڕەنگە بڕیاردەرێک بە شێوەیەکی سروشتی

[1]) Serban, Ionut. , "Theories and Concepts in International Relations from Idealism to Realism", Revue des Sciences Politiques, (No. 40),2013 ,p.55.

[2]) Donnelly, Jack. , Realism and International Relations, Cambridge University Press,2000.p.8

ISSN-Print: 2079-3901
ISSN-Online: 3005-396X

بەخشندە بێت، بەڵام ڕەنگە لە چوارچێوەی سیاسەتی نێودەوڵەتیدا ناچار بکرێن بە خۆپەرستانە مامەڵە بکەن. بۆیە پێویستە لەبری ئەوە تەرکیز لەسەر سروشتی پێکهاتەی سیستەمەکە بێت، نیوریالیزم تیشک دەخاتە سەر سروشتی پێکهاتەی سیستەمی نێودەوڵەتی، کە بەپێی بۆچوونی کینێس والتز، دامەزرێنەری تیۆرەکە، لە چەند زلهێزێکی گەورە پێکدێت کە هەوڵدەدەن بۆ مانەوە. تیۆرییەکە پێکهاتەی سیستمەکە وەک ئاژاوەگێڕانە دەڕوانێت، هیچ دەسەڵاتێکی باڵاتری لە دەوڵەتان نییە بۆ ڕێکخستنی ڕەفتارەکانیان و پاراستنیان لە یەکتر. بۆیە هەر دەوڵەتێک بە هەوڵدان بۆ بەردەوام بۆ زیادکردن و فرەکردنی دەسەلاتەکەی، هەوڵی پاراستنی مانەوەی خۆی و پاراستنی ئاسایشی نێودەوڵەتی خۆی دەدات.[1]

ریالیزمی نوێ لەسەر چەند گریمانەیەک دامەزراوە:[2]

1- دەوڵەت: دەوڵەتەکەی بە ئەکتەری سەرەکی لە سیاسەتی نێودەوڵەتی دادەنرێت. سەروەرە و سەربەخۆیە لە یەکتر، و پابەندە بە دەستەبەرکردنی مانەوەی خۆی.

2- ئانارشی سیستەمی نێودەوڵەتی: ئەم شۆڤێنیزمە لە دەوری سنووردارکردنی هەڵسوکەوتی ئەکتەرەکان لە غیابی دەسەڵاتێکی ناوەندیدا، و جیاکردنەوەی دەوڵەت بە دەسەڵاتەکانی نەک ئەرکەکانی دەسوڕێتەوە.

3- دەسەڵاتی دەوڵەت: دەوڵەت نوێنەرایەتی زامنی مانەوەی دەکات کە لە ڕێگەیەوە دەوڵەت دەتوانێت لە ڕێگەی هێزی سەربازی و ئابووری و دیپلۆماسیەوە بەرگری لە خۆی بکات.

4- هاوسەنگی هێز: ئەمەش داوای هاوسەنگی هێز دەکات لە سیستەمی نێودەوڵەتیدا. هەرچەندە پێداویستی هەر دەوڵەتێک لەیەک دەچێت، بەڵام ئامرازەکان لە دەوڵەتێکەوە بۆ دەوڵەتێکی تر جیاوازن و هیچ ڕێگەیەک بۆ گەیشتن بەو دەوڵەتە نییە. هاوسەنگی هێز لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیدا بەم شێوەیە بەدی دێت:

- هاوسەنگی ناوخۆیی، لەگەڵ پەرەپێدانی توانا و سەرچاوەکانی دەوڵەت لەرێگەی کەڵک وەرگرتن لە گەشەی ئابووری.
- هاوسەنگی دەرەکی، لەگەڵ پێکهێنانی دەوڵەتانی هاوپەیمانی بۆ سوودوەرگرتن لە دەسەڵاتی دەوڵەتی بەشدار.

*جۆری سەرەکی تیۆری نیوریالیستی هەیە، بەم شێوەیە:[3]

ڕیالیزمی هێرشبەر: ڕیالیزمی هێرشبەر پێی وایە دەوڵەتەکان هەوڵدەدەن دەسەڵاتی خۆیان زۆرترین بکەن بۆ بەدەستهێنانی زۆرترین ئاسایش. ئەم بیرۆکەیە لەلایەن میرشایمەرەوە وەرگیراوە.

ڕیالیزمی بەرگری: ڕیالیزمی بەرگری پێی وایە دەوڵەتەکان هەوڵ دەدەن دۆخی ئێستا بپارێزن بۆ پاراستنی ئاسایشی ناوخۆیی خۆیان، نەک زۆرترین دەسەڵاتی خۆیان. ئەم بیرۆکەیە لەلایەن جاک سنایدەر و چارلز گلازەرەوە وەرگیراوە.

بەپەیڕەوکردنی تیۆری ریالیزم لەسەر کاریگەرییەکانی جەنگی ڕووسیا وئۆکرانیا لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق، بەرجەستە دەبێت لەوەی کە جەخت دەکرێتەسەر دەسەڵات وئاسایش ومانەوەیە ، ڕووسیا بەشێوەیەک هەوڵی گەیشتن بە سیستەمی هێزی نوێ وپاراستنی پێگەی خۆی دەکات وەک وڵاتێکی زلهێز بەتایبەتی دژی فراوانبوونی پێگەی ئەمریکا و ئەوروپا لە جیهان دا، ئەمەش گەورەترین ڕووداوی نێودەوڵەتیە لەڕووی هێزەوە.

بەپێی ڕیالیزم عێراق وڵاتێکی بەهێز نییە لەناو سیستەمی نێودەوڵەتی دا ، جەنگی ڕووسیا وئۆکرانیا کاریگەری گەورەی لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق دا هەیە، لەلایەک هەوڵ دەدات باڵانسی پەیوەندییەکانی لەگەڵ هێزە گەورەکانی وەک(ئەمریکا وڕووسیا)بەرجەستەبکات، بۆ پاراستنی پێگەکەی، عێراق لەڕووی لایەنی سەربازی وئابووری ودبلۆماسییەوە هاوپەیمانی ڕووسیا وئەمریکا بووە، بەڵام بەهۆی ئەم جەنگە کاریگەری لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق درووست

[1]) Lasan, Nicoleta,International Relations Theories and Security, The Public Administration and Social Policies Review IV, No. 2(9), . (December 2012),p.40

2) Wohlforth, William C,"Gilpinian Realism and International Relations", International Rel.ations ,25/4, .(December 2011), p.p499-511.

3)رمضان غيث، الواقعية الجديدة ،موقع الموسوعة السياسية، تاريخ النشر2020/9/12،تاريخ الزيارة 2025/6/13:
https://political-encyclopedia.org/dictionary

کردووە، ئەمەش وادەکات بەپێی تیۆری ریالیزم هاوسەنگی هێز سیاسەتی دەرەوەی دا پەیڕەوبکات وبەرژەوەندییە نیشتمانییەکانی پێشەوەی هەموو شتێک داناوە.

بەشی دووەم

کاریگەری جەنگی روسیا وئۆکرانیا لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست

لەم بەشەدا گەنگەشەی ئەو لێکەوتانە دەکەین کە کاریگەری ئەوتۆیان هەبووە لەسەر ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگشتی وعێراق بەتایبەت، وکاریگەرییەکانیش خۆی دەبینێتەوە لە بواری سیاسی وئابووری ....، هەربۆیە لێرەدا دەخەینەڕوو:

باسی یەکەم

کاریگەری جەنگ لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست

شەڕی ئۆکرانیا و گۆڕانگارییەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست: تاوتوێ کردنی کاریگەرییەکانی شەڕی ئۆکرانیا لەسەر هاوکێشە نێودەوڵەتی و ناوچەییەکان، بەتایبەتی پێگەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەم پێشهاتانەدا. وە گەڕانەوەی دۆناڵد ترەمپ بۆسەر دەسەڵات و کاریگەرییەکان لەسەر سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا: دڵشاد مەجید لێکەوتەکانی گەڕانەوەی ترەمپ و کاریگەریی لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ڕۆڵی ئەمریکا لەم ناوچەیەدا بەتایبەت لە پێوەندی لەگەڵ ئێرانی شیکردەوە. وە شەڕی غەززە و کاریگەریی لەسەر داهاتووی ناوچەکە، بەتایبەت کوردەکانی هەرێمی کوردستان: لەم بەشەدا پێگەی کورد لە هاوکێشە ناوچەییەکان و کاریگەریەکانی شەڕی غەززە لەسەر ئایندەی ناوچەکە و بەتایبەت ئایندەی سیاسی هەرێمی کوردستان لەم گۆڕانکاریانەدا شی کرایەوە[1].

ناتۆ شەڕی ئۆکارینای بەسەر ڕووسیادا سەپاند: ئامانجی ناتۆ گەمارۆدانی ڕووسیا و چین و ناچارکردنی ڕووسیایە بۆ ئەوەی لەگەڵ ئەورووپا هاوڕابێت. دواجار ڕووسیا ئاگادار دەکەنەوە کە فشاری لەسەر دروست دەبێت. زۆرینەی ئەوانەی کە لە ژێر کاریگەری پڕوپاگەندەی ڕۆژئاوایدان پێیان وایە ڕووسیا ئەم شەڕەی دەستپێکردووە. نەخێر ناتۆ ئەم شەڕەی بەسەر ڕووسیادا سەپاند. هەر لەبەر ئەم هۆکارەش ڕووسیا تەنیا ئەو شارانەی گرتووە کە دەکەونە کەنارەکانی دەریای ڕەشەوە بۆ ئەوەی ڕێگری لە چوونە ژوورەوەی ناتۆ و هێزی شەشەمی ئەمریکا بکات بۆ ئەو ناوچانە. وە ئەم ململانێیانە فراوانتر بوون و بوونە هۆی ئەوەی ئەمریکا و وڵاتانی ڕۆژئاوایی لە دژی ڕووسیا یەکبگرن. بۆیە ڕووسیا شەڕی دیکەی بۆ ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی دروست کرد تا لەم یارییانە ڕزگاریی ببێت. بۆ نموونە لە هەمان کاتدا لە ئەفریقا پێنج شۆڕش لە دژی فەرەنسییەکان ڕوویدا، چوونکە فەرەنسا سەرکردایەتی یەکێتی ئەورووپای دەکرد دژی ڕووسیا. بۆ نموونە لە وڵاتانێک وەکوو بورکینافاسۆ، نیجەر و مالی ئەم شۆڕشانە لە ماوەیەکی کورتدا ڕوویانداوە[2].

ستراتێژیی ئەمریکا: ناسەقامگیر کردنی ناوچەکە بۆ ڕێگری کردن لە ئابووری دووجەمسەری: ئەگەر باش ورد بینەوە لە ساڵی ٢٠٠٣وە شەڕگەکان گەورەتر دەبن بۆ نموونە بۆ هەڵوەشاندنەوەی پڕۆژەی دووجەمسەریی ئابووری، شەڕی سونە و شیعە دروست بوو داعش سەریهەڵدا تەنانەت بەهاری عەرەبی بەشێک بوو لەو سترتێژییە کە ناسەقامگیری دروست ببێت بۆ ئەوەی ئەم پڕۆژەیە سەرنەگرێت؛ لە هەرشوێنێک ناسەقامگیری هەبوو ئیقتساد ئیشی بۆ ناکرێت یەعنی ئەمریکا بە قەسد و بە عەمدەن ناسەقامگیری دروست دەکات لەو ناوچانەدا، لەم ڕوانگەیەوە ئەگەر ئێران سونە بایا و دەوڵی عەرەبی هەموویان شیعە بان دووبارە لەنێوان سونە و شیعە هەر ململانێی دروست دەکرد لەنێوانیاندا. ئەمە هەمووی سیاسەتە. ئەمە پێوەندیی بە شیعە بوونی ئێرانەوە نییە. لە ٦٠ و ٧٠کاندا واتا سەردەمی شا ئێران دەوڵەتێکی شیعی بوو بەڵام پۆلیسی

---

[1] دلشاد مجید، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ململانێ جیهانییەکان؛ لەشەڕی ئۆکرانیا تا ململانێی ئابووریی بریکس، بەرواری سەردان: 2025/4/2 : بڕوانە ئەم بەستەرەیە:

https://ku.kurdpress.com/news/224444ڕۆژهەڵاتی-ناوەڕاست-و-ململانێ-جیهانییەکان-لەشەڕی-ئۆکرانیا-تا

[2] هەمان سەرچاوە.

ئەمریکا بوو، مەبەستی من ئەوەیە کە ئەم بابەتە بۆ درێژکردنەوەی شەڕەکانە واتا گرژییە جیهانییەکـان بەرەو ئاڕاسـتەیەک دەڕۆن کە شایەتحاڵی شەڕی زیاتر بین وو ئەمەش دەبێت بۆمان زۆر ئاسایی و نۆرماڵ بێت[(1)].

شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا کاریگەری تەواوی لەسەر قەیرانەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەبووە، ولـێکەوتە وکاردانەوەکـانی فرەڕەهەندە، سەرەڕای کاریگەرییە سەربازی و ئەمنییەکانی سنووردار، لە ڕووی سیاسییەوە دەتوانرێـت بڵێـین کە ئەکـتەرە نێودەوڵەتی و ناوچەییەکانی ناو ململانێکان خۆیان لە دژی یەکتر و دژی جیهانی دەرەوە جێگیر کردووە و ئەمەش کاریگەری لەسەر هاوپەیمانییە سیاسییەکان هەبووە.[2]

پێش هەڵگیرسانی شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دۆخێکی نوێی بەخۆیەوە بینیبوو، بەهۆی کەمبوونەوەی پەرەسەندنی ناوچەیی، ئەمەش هەندێک بەستێنی نـاوچەیی گـۆڕی، وەک گەڕانەوەی پەیوەنـدییەکانی تورکیـا و عەرەبـی و گرژییەکانی سعودیە و ئێران، کە بە شێوەیەکی مەنتقی هێور بـووەوە دوای ئەوەی هەردوو وڵات لەژێـر چـاودێری عێراقـدا گفتوگۆیەکی دوولایەنەیان دەستپێکرد. ئەم دیالۆگە لەم دواییانەدا بە نزیکبوونەوەیەکی دیپلۆماسی ڕوون و گەڕانـدنەوەی پەیوەندییە دیپلۆماسییەکانی نێوان هەردوو وڵات کۆتایی هات. ئە مە جگە لە گۆڕانکارییە کانی سیاسە تـی ئـە مـە ڕیکـا لـە ناوچە کە دا دوای هاتنە سە ر دە سە ڵات جۆ بایدن سە رۆک کۆماری تورکیا و دە ستپێکردنە وە ی دانوستانە کان لـە گـە ڵ ئێران بۆ بوژاندە وە ی ڕێککە وتننامە ئە تۆمییە کە و تێکچوونی پە یوە ندییە کانی ئە مریکا و کـە نـداو. لە کاتێکـدا شـەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا کاریگەری نەبووە لەسەر ڕەوتی لاوازبـوونی نـاوچەیی، بەڵام کاردانەوەکـانی لە چوارچێـوەی دیـکەدا بە ڕوونی هەستیان پێکراوە، لە سوریا و دانوستانە ئەتۆمییەکانی ئێرانەوە تـا دەگـاتە دارشـتنەوەی تورکیـا و پەیوەنـدییەکانی کەنداو لەگەڵ ڕۆژئاوا و گرژییەکانی نێوان ئێران و ڕۆژئاوا و ئیسرائیل و ڕووسیا[3].

لە لایەکی دیکەوە تێگەیشتن لە سنووری ڕۆڵی ڕووسیا لە ناوچەکەدا بە گشتی و لە وڵاتانی ململانێدا بەتایبەتی، لە پێشەنگی ئەم پێشـمەرجانەدایە. ڕووسـیا کە هەوڵـدەدات خـۆی بەسـەر سیسـتەمی جیهانیـدا بسـەپێنێت وەک زلهێزێکـی گەورە کە تەحەدای هەژموونی ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی دەکات، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وەک گۆڕەپـانێکی گونجـاو بـۆ نمایشـکردنی توخمە جۆراوجۆرەکانی دەسەڵاتی خۆی دەڕوانێت. ئەم ئاراستەیە بە قەناعەتی مۆسکۆ بەهێزتر بوو کە کشانەوەی یەکێتی سۆڤیەت لە ناوچەکە لە سەردەمی سەرۆکایەتی میخائیل گۆرباچۆڤدا ئاماژەیە بـۆ دارمـانی ئەو وڵاتە وەک زلهێزێـک، جگە لەوەش پەیوەنـدی نێـوان گەڕانەوەی ڕوسـیا بـۆ ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت و پێشـهاتەکانی دەریـای ڕەش لە سـاڵی 2014ەوە بەتایبەتی دوای لکاندنی مۆسکۆ بە کریمیا و ڕێکخستنی ڕیفراندۆم لە بارەی پێگەی نیمچە دوورگەکە کە بووە هـۆی ئەوەی لە مانگی ئازاری 2014دا بە فەرمی پەیوەست بێت بە وڵاتەکەیەوە، چاوپۆش لێناکرێت. ڕووسـیا هەوڵـی دا پەیوەنـدییەکی باش لەگەڵ وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دروست بکات، ئامانجی ڕاکێشـانی وەبەرهێنـان لە نـاوچەکە و شـکاندنی دابڕانـی ناوچەیی و بەرپەرچدانەوەی ئەو سزا نێودەوڵەتیانەی کە لەو کاتەدا سەپێندرابوون. لە نێوان قەیرانـی سـاڵی ٢٠١٤ و دۆخـی

---

[1] دلشاد مجید، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ململانێ جیهانییەکان؛ لەشەڕی ئۆکرانیا تا ململانێی ئابووریی برێکس، سەرچاوەی پێشوو.

2) he Impact of Russia's Invasion of Ukraine in the Middle East and North Africa, 14 April2022, visit:78/6/2025:
https://translate.google.com/?hl=ar&sl=en&tl=ckb&text=Commentary%20%2F%20Middle%20East%20%26%20North%20Africa%2014%20April%202022%2020%2B%20minutes&op=translate

[3]) محمود علوش: "حرب أوكرانيا أعادت تشكيل الشرق الأوسط"،موقع الجزيره نت، تاريخ النشر٢٠٢٣/٣/٢٨، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٧:
https://www.aljazeera.net/opinions/2/2/2023

ئێستای ئۆكرانیا، ئامانجەكانی مۆسكۆ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە ڕەوا ماونەتەوە و هەر پێشبینییەک لەبارەی کشانەوەی نزیکی ڕووسیا لە دوای ئەم پێشهاتانە نکۆڵی دەکەن.[1]

لە ڕووی سیاسییەوە چەندین گۆڕانکاری سەرەکی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا پەرەیان سەندووە، زۆرێک لە وڵاتانی ناوچەکە لە شەڕی ناوخۆدا نوقم بوون و ئەکتەرە ناوچەییەکان بە گشتی خۆیان لە هاوتەریبی ئاشکرا لەگەڵ ڕووسیا یان ئۆکرانیا/ڕۆژئاوا بەدوور گرتووە. تا ئێستا پێیان باشە گرەو و هەڵبژاردنە ستراتیژییەکانیان بپارێزن لە ترسی حیساباتی هەڵە کە کاریگەری لەسەر پێگە و پێگەی ئەوان هەبێت بەهۆی دەرئەنجامە ئەگەرییەکانی شەڕەکەوە. تەنها حکومەتی ئێران و سوریا و هەروەها حزبوڵڵا لە لوبنان و حوسییەکان لە یەمەن هاوسۆزییان لەگەڵ ڕوسیا دەربڕیوە.

لەسەر ئاستی سەربازی کەم گۆڕانکاری ڕوویداوە ، وئەم گۆڕانکارییە لە ڕووی هاوسەنگی هێز دا بەرجەستەبووە، لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، بەڵام ڕەنگە تەنها پرسی کات بێت، وله لایەکی ترەوە کاردانەوەی ناوچەیی شەڕی ئۆکرانیا لەسەر چەند ئاستێک دەستپێکردووە، بەڵام دیارترینیان لە سوریا دەبێت، بە لەبەرچاوگرتنی چەند هۆکارێک، لەوانە دەنگۆی بەردەوام سەبارەت بە دامەزراندنی چەکدارانی سوریا بۆ شەڕکردن بۆ لایەنێک لە شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیادا. لە کاتێکدا هەندێک لە ڕاپۆرتەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە حکومەتی سوریا و هاوبەشە سەربازییە ڕووسییەکانی شەڕڤانان بۆ بەشداریکردن لەم شەڕەدا لەگەڵ مۆسکۆ وەرئەگرن، بەڵام ڕاپۆرتەکانی دیکەی ئاژانسەکانی هەواڵی ڕووسیا بانگەشەی ئەوە دەکەن کە تورکیا خۆی ئامادە دەکات بۆ گواستنەوەی چەکدارانی سوریا لەو ناوچانەی کە لە ژێر دەستی ئۆپۆزسیۆندایە کە لەلایەن هێرشە ئاسمانییەکانی ڕووسیاوە کراوەتە ئامانج بۆ ئەوەی شانبەشانی هێزەکانی ئۆکرانیا شەڕ بکەن، ئەگەر ئەم ڕاپۆرتانە ڕاست بن، دووبارە جێگیرکردنەوەی چەکدارانی سوریا بەتایبەتی ئەوانەی دڵسۆزن بۆ ڕژێمی بەشار ئەسەد، لاوازی ئەمنی دروست دەکات، بەتایبەتی لەو ناوچانەی کە لەلایەن ڕژێمی سوریاوە کۆنترۆڵکراون، کە هەندێکیان مەترسی بۆ سەر داعش دروست دەکەن. جگە لەوەش، بەهۆی کەمی تەقەمەنی و پارچەی یەدەگ بۆ چاککردنەوە، بە لەبەرچاوگرتنی داخستنی گەرووی بۆسفۆر و داردانیلێس بەڕووی کەشتیوانی ڕووسیا، توانای شەڕی هێزەکانی ڕووسیا و سوریا کە مۆسکۆ پاڵپشتییان دەکات، دەکرێت کەم ببێتەوە.، سەرەڕای ئەوەش، بوونی نیگەرانی سەبارەت بە داهاتووی ڕێککەوتنی ئاگربەست لە پارێزگای ئیدلب لە باکووری ڕۆژئاوای سوریا، کە لە مانگی ئازاری ٢٠٢٠ ئەنجامدرا، بەردەوامیی ئەم ڕێککەوتنە تا ڕادەیەکی زۆر پەیوەستە بە پەیوەندییەکانی نێوان ڕووسیا و تورکیا. نیگەرانییەکان لەم چوارچێوەیەدا لە جێگیرکردنی فڕۆکەی بێفڕۆکەوان لەلایەن ئەنقەرە بۆ ئۆکرانیا سەرچاوە دەگرن، هەروەها داخستنی گەرووی بۆسفۆر و داردانێل بەڕووی کەشتییە جەنگییەکانی ڕووسیادا. لە ئەنجامدا ترسی ئەوە هەیە کە ئەم هەڵوێستانەی تورکیا ببێتە هۆی ئەوەی ڕووسیا چالاکییە سەربازییەکانی لە دژی بوونی تورکیا لە باکووری سووریا پەرەپێبدات.[2]

لەڕووی ئابوورییەوە، بەرزبوونەوەی نرخی نەوت بەهۆی شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیاجیهان هێشتا چاوەڕوانی کاردانەوەی ئۆپەراسیۆنی سەربازیی ڕووسیایە لە ئۆکرانیا. کاریگەرییەکانی نەک تەنها کاریگەری لەسەر کیشوەری ئەوروپا هەبووە، بەڵکو لە دەرەوەی ناوچە جێناکۆکەکان بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە کورتخایەن و درێژخایەندا درێژبووەتەوە. یەکێک لە دەرەنجامە هەرە بەرچاوەکانی ئەم شەڕە، کاریگەری ئابوورییە کە لە ئەنجامی بەرزبوونەوەی نرخی نەوت و گازەوە دروست دەبێت، بە لەبەرچاوگرتنی پشتبەستنی هەرێم بە نەوت و پیشەسازییەکانی ڕووسیا و ئۆکرانیا.، وڵاتانی گەورەی بەرهەمهێنەری نەوت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە ئەنجامی بەرزبوونەوەی نرخی نەوت لە جیهاندا، بەهرەمەندن لە بڕێک

1) عقیدات ضاغطة: تأثیرات الحرب الأوكرانیة على مسارات الصراعات في الشرق الأوسط"، موقع المستقبل، تاریخ النشر،٢٠٢٢/٥/٣٠، تاریخ الزیارة٢٠٢٥/٨/٧:
https://futureuae.com/ar/Mainpage/Item/7329

2)حسن عوده، الحرب الروسیة - الأوكرانیة وتأثیرها في اقتصاد أوروبا والشرق الأوسط، مجلة الجیش، العدد١٢٥، آذار ٢٠٢٤.

ISSN-Print: 2079-3901
ISSN-Online: 3005-396X

سامان، هاوکات وڵاتانی دیکە بەدەست ڕێژەی هەڵاوسانی زۆر بەرز و بەرزبوونەوەی بەرچاوی نرخی کاڵاکانەوە دەناڵێنن. ئەمەش دوای بـازدانی نرخـی نەوت بـۆ سـەرووی 100 دۆلار بـۆ هەر بەرمیلێـک دێـت لە دوای سـاڵی 2014ەوە، لەگەڵ دەستپێکردنی ئۆپەراسیۆنی سەربازی.[1]

ڕووسیا هاوتای 40%ی غازی یەکێتی ئەوروپـا و بە مەزەنـدەکردنی 27%ی نەوتەکەی دابـین دەکـات، بەڵام حکومەتەکـانی ئەوروپا هەوڵدەدەن بەبێ دابینکردنی پێداویستییەکانی ڕووسـیا، بەتـایبەتی لەڕێـگەی بۆرییەکـانی گـازپرۆمەوە. ئەمەش یارمەتیدەر بووە بۆ بەرزبوونەوەی نرخی جیهانی لەڕێگەی دروستکردنی خواستێکی زیاتر بۆ پێداویستییەکان لە سەرچاوەی دیکەوە، وەک ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە لەم شـەڕەدا لە نێـوان دۆڕاو و براوەکـانی ململانێـی ڕووسـیا و ئۆکرانیـادا دابەش بووە.[2]

شەڕەکە دەرفەتی بۆ بەرهەمهێنەرانی غـاز لە نـاوچەکەدا ڕەخسـاندووە، لە کاتێکـدا ئەوروپـا هەوڵـدەدات خـۆی لە غـازی ڕووسیا لە ببڕێت و بەدوای هاوبەشی نوێی پۆتانسـێلدا دەگەڕێـت بـۆ ئەوەی لێیـان بکڕێـت. لەم چوارچێـوەیەدا بـژاردەی هاوردەکردن و هەڵگرتنی گازی سروشتی شل ((LNG لە سێ سەرچاوەی سەرەکییەوە هەیە کە بریتین لە ئەمریکا، قەتەر و ڕۆژهەڵاتی ئەفریقا. هەروەها یەکێتیی ئەورووپا گرێبەستی غـازی لەگەڵ میسـرـ و ئیسرـائیل واژۆ کـردووە کە هەردووکیـان ئاواتەخوازن ببنە ناوەندێکی غازی سروشتی لە ناوچەکەدا. نابێت ڕێڕەوی غـازی باشـوور لەبیـر بکەیـن کە بە ئازەربایجـان و جۆرجیا و تورکیا و یۆنان و بولگاریا و ئەلبانیادا تێدەپەڕێت، لەلایەکی تـرەوە بەشـێک لە وڵاتـان بەدەسـت بەرزبـوونەوەی نرخی نەوتەوە دەناڵێنن، ئەمەش دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی تێچووی ژیان و بەرزبوونەوەی ڕێژەی هەڵاوسـان. هەروەهـا بەرزبوونەوەی تێچووی گواستنەوە دەبێتە هـۆی بەرزبـوونەوەی نرخـی خـۆراک و پێداویسـتییەکانی دیـکە، وەک گەنـم و سەوزە و ئەوانی دیکە. جێگیرکردنی نرخی بەنـزین و گازۆیـل لە ئاسـتێکی دیاریکراودا یـان کەمکـردنەوەی بـاج لەسـەر ئەم بەرهەمانە دەبێتە چارەسەرێکی کاتی بۆ وڵاتـانی وەک ئـوردن و تـونس و لوبنـا، وڵاتـانی ئەوروپـایی هـاوردەکردنی نەوتـی ڕووسیایان لە کۆتایی ساڵی 2022 ڕاگرت لە چوارچێوەی سزاکانی سـەر مۆسـکۆ. هەروەهـا ئەم وڵاتـانە هاوردەکردنیـان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەفریقاوە زیاد کردووە. لەگەڵ فراوانبوونی شەڕی ڕووسیا لە ئۆکرانیا، هەوڵەکانی یەکێتی ئەوروپـا بۆ کەمکردنەوەی پشتبەستن بە نەوتی خـاوی ڕووسـیا کە لە دەریـاوە دەگـوازرێتەوە، پـێچەوانە بـووەتەوە. ئێسـتا یەکێتـی ئەوروپا ڕۆژانە نزیکەی یەک ملیۆن و ٤٠٠ هەزار بەرمیل نەوتی خاو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە هـاوردە دەکـات، کە ڕۆژانە ٦٠٠ هەزار بەرمیـل زیـادیکردووە، هاوکـات ڕۆژانە ٢.٦ ملیـۆن بەرمیـل لە ئەفریقـاوە هـاوردە دەکـات، کە ڕۆژانە ٢٠٠ هەزار بەرمیل زیادیکردووە.[3]

لەگەڵ بەرزبوونەوەی نرخی نەوت کاریگەری لەسـەر داینـامیکی سیاسـی نـاوچەکە هەبـووە، بەتـایبەتی لە عێـراق، ئێـران، سعودیە و ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی. هەندێک لە دەوڵەتانی ناوچەکە ترسیان لەوە هەیە کە ڕووسیا سەرچاوەی نەما بۆ پاراستنی ڕۆڵی خۆی لە سوریا، ئەمەش بۆشـاییەک بەجێـدەهێڵێت کە هێزەکـانی ئێـران دەتـوانن پـڕیبکەنەوە، بەتـایبەتی ئەگەر پلانی هەمەلایەنەی هاوبەشی کارکردن زیندوو بکرێتەوە و بەرزبوونەوەی نرخی نەوت پارەی زیاتر بۆ خەزێنەی ئێران دابـین کـرا، لەشکرکێشـی ڕووسـیا بـۆ سـەر ئۆکرانیـا، هەمـوو جیهـانی خسـتۆتە نـاو زنجیـرەیەک ئالنگـاری ئـابووری و کۆمەڵایەتییەوە، قەیرانێکـی تونـدی خـۆراکی جیهـانی بەجێهێشـتووە کە ملیۆنـان بەکـارهێنەری گرتبۆوە،بەهـۆی شـەڕەوە

---

1) الحرب في أوكرانيا وانعدام الأمن الغذائي في الشرق الأوسط،صحيفة العرب، السنة٤٤، السنة١٢٣٩٩، الثلاثاء٢٠٢٢/٤/٢٦،ص٧

2) سارة السرجاني ولينا الورداني ومجدي سمعان، إنه أمر مخيف.. كيف أغرقت الحرب الأوكرانية مصر في أزمة، موقع CCN، تاريخ النشر١١/تموز/٢٠٢٢، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٨:
https://arabic.cnn.com/business/article/12/07/2022/its-getting-scary-how-the-war-in-ukraine-plunged-this-middle-east-nation-int

3) حسن عوده، الحرب الروسية - الأوكرانية وتأثيرها في اقتصاد أوروبا والشرق الأوسط،المصدر السابق.

ئاسایشی خۆراکی جیهانی گەیشتووەتە ئاستێکی بێوێنە و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیش کە زیاتر لە 80%ی پێداویستی خۆراکی پشت بە گەنمی ڕووسیا و ئۆکرانیا دەبەستێت، لەنێو ئەو وڵاتانەدایە کە زۆرترین زیانی ئەم قەیرانە بەرکەوتووە.[1]

لەگەڵ هەڵکشانی نرخی نەوت کاریگەری هەبووە بۆ بەرزبوونەوەی بەرچاوی نرخی خۆراک و بەرهەمەکانی گەنم و کاریگەری لەسەر هاوردەکردنی گەنم لە بەرهەمهێنەرانی دوورەوە (بەدیلەکان)، وەک ئەمریکا، کەنەدا، ئەرجەنتین و ئوسترالیا. هەروەها بەهۆی شەڕەوە تێچووی گواستنەوە و کرێی بیمە زیادی کردبوو و نرخەکانی زیاتر هەڵئاوساوە، ئەو ناوچانەی زۆرترین زیانیان بەرکەوتووە، باشووری ڕۆژئاوای ئاسیا بوو ، وەک ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و باکووری ئەفریقا، کە قەیرانی یەک لە دوای یەکیان بەسەردا هات و بەهۆی لەدەستدانی سەرچاوەی گەنم و سەختی دۆزینەوەی بەدیلێکی گونجاو بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی مەترسی برسێتی بینەوە.[2]

ململانێی ڕووسیا و ئۆکرانیا لێکەوتەی ئابووری وسیاسی وسەربازی هەبووبۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ، کە وڵاتانی ناوچەکە بە شێوەیەکی زۆر پشت بە گەنمی ڕووسیا و ئۆکرانیا و هەروەها نەوت و پیشەسازییەکانی ڕووسیا و ئۆکرانیا دەبەستن، جەمسەرگیری سیاسی لەم ناوچەیەدا چڕتر بووەتەوە و هاوپەیمانییەکی نێودەوڵەتی لە نێوان کوتلەی ڕۆژئاوا و ڕووسیادا دروست بوو، ئەمەش چەندین ئاڵنگاری ودابەشکاریی خستۆتە بەردەم ناوچەکە کە دەرگا و ڕووداوی نوێی کردووەتەوە کە هەرگیز پێشبینی نەدەکرا.،و هەندێک لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وەک نێوەندگیری نێوان هەردوولا لە ململانێکان مامەڵەیان کردووە، بە لەبەرچاوگرتنی ئەم دواییەی پراگماتیزمیان لە سیاسەتەکانیاندا.

باسی دووەم

کاریگەری جەنگی ڕووسیا و ئۆکرانیا لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق (٢٠٢٠-٢٠٢٤)

داواکاری یەکەم: لێکەوتەی ملمڵانێیەکانی ڕووسیا وئۆکرانیا لەسەر عێراق

لەگەڵ دەستپێکی شەڕی نێوان ڕووسیا وئۆکرانیا، عێراق ڕووبەڕووی ئاستەنگ و ئالنگاری بۆوە، ئەمەش بەهۆی لەشکرکێشی ڕووسیا، دیارترینیان ئەو ڕێککەوتنە چەکدارانەیە کە لەگەڵ مۆسکۆ ئەنجامدراون بۆ پڕچەککردنی سوپای عێراق، سەرەڕای بەردەوامی ئۆپراسیۆنە سەربازییەکانیان دژ بە ڕێکخراوی تیرۆریستی داعش لە بەشێک لە پارێزگاکانی عێراق،وئەم شەڕە کاریگەری هەبووە لەسەر وەستاندنی ئەم ئۆپەراسیۆنانە بە هۆی بەستنی هەماهەنگی و پەیوەندی لەگەڵ ڕووسیا ، وهەروەها هاوکارییەکانی ڕووسیا، وەک پێدانی تانکی تی 90 ، عێراق مامەڵەکانی لەگەڵ ڕووسیا سەبارەت بە چەند گرێبەستی چەک هەڵپەسارد، وهەندێک لەوانە نزیک بوون لە جێبەجێکردن، هەندێکی دیکەشیان هێشتا لە ژێر کفتوگۆکردن دا بوون. بەڵام بەهۆی بارودۆخی جەنگەوە سەرجەمیان ڕاگیران، هەروەها ئەو سزایانەی بەسەر مۆسکۆدا سەپێنراون، ئەمەش بە واتای نەتوانینی هیچ بڕە پارەیەک بۆ کڕینی چەک یان کەرەستە.

عێراق یەکێکە لە گەورەترین هاوردەکارانی دانەوێڵە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. سەرەڕای چاندنی، بەرهەمهێنان بەس نییە بۆ دابینکردنی پێداویستییە ناوخۆییەکان. ڕووسیا و ئۆکرانیا نزیکەی لەسەدا ٣٠ی بەرهەمی گەنمی جیهانی پێکدەهێنن، کە کاڵایەکی ستراتیژییە بۆ هەموو وڵاتان، عێراق ساڵانە لە نێوان 4.5 بۆ 5 ملیۆن تۆن هاوردە دەکات بۆ بەکارهێنانی لە ناوخۆدا ، ئەمەش ناچاری دەکات لە دەرەوەی وڵاتەوە هاوردە بکات، کە زۆربەیان لە ئۆکرانیا و ڕوسیاوە دێن. عێراق پشت بە هاوردەکردنی بڕی پێویستی گەنم دەبەستێت لەم دوو وڵاتە بەهۆی کەمی تێچووی ئەو دوو وڵاتە، قەیرانی خۆراک لە عێراق بە دوو شێوە کاریگەری دەبێت، یەکەمیان کەمبوونەوەی بڕی گەنمەشامی بەهۆی پەککەوتنی سەرچاوە

---

1) وقع طبول الحرب الروسية الاوكرانية .. الشرق الاوسط وأزمة الخبز،موقع دجلة، تاريخ النشر تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٨:

https://dijlah.tv/News/385882

2) جهاد أزعور، تداعيات سلبية على البلدان المستوردة للسلع الأولية في منطقة الشرق الأوسط وشمال أفريقيا بسبب ارتفاع الأسعار، موقعIMF، تاريخ النشر٢٠٢٢/٥/٢٥، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٧:

https://www.imf.org/ar/Blogs/Articles/24/05/2022/blog-mena-commodity-importers-hit-by-higher-prices

سەرەکییەکانیەوە، دووەمیشیان کاریگەری ململانێکانە لەسەر ڕێگا ستراتیژییەکانی گواستنەوەی گەنم، کە دەبێتە هۆی پەککەوتنی تانکەرەکان لەلایەک و دوو هێندەبوونی کرێی گەنم لەلایەکی دیکەوە".[1]

ڕوسیا بەشێکی گرنگی هاوپەیمانی چوارقۆڵی نێوان عێراق، ڕوسیا، ئێران و سوریایە لە شەڕی تیرۆردا، واتە هەر کاردانەوەیەکی نەرێنی لە قەیران لەگەڵ ئۆکرانیا کاریگەری نەرێنی لەسەر دۆخی ئەمنی ناوچەکە دەبێت، بەتایبەتی ئەگەر سزای ئابووری بەسەر ڕوسیادا بسەپێندرێت. ئەمەش دەتوانێت لێکەوتەی نەرێنی هەبووە بۆ ناوچەکە ، بەتایبەتی عێراق، وچەند لەنێوان لایەنێکی دیکەدا دابەش بووە، ئەمەش بۆشاییەکی نوێ لە نێوان وڵاتانی ناوچەکەدا دروست کردووە، ئەمەش قەیرانەکانی لەڕووی ئەمنی و سیاسەت و ئابوورییەوە زیاتر کردووە، بۆیە ئەم شەڕە لە بەرژەوەندی عێراق ورۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا نییە و لەبەر ئەوەی عێراقیش بەشێکە لەو زیانانەی کە بەسەر تەواوی ناوچەکەدا دێت لە ئەنجامی بوونی گرێبەستی عێراقی لەگەڵ ڕووسیا لە بواری وزە و خۆراکدا و هەموو ئەمانەش، ئەگەر گەمارۆکان لە لایەن ناتۆ و ئەمریکاوە بەسەر ڕووسیادا بسەپێنرێن، دەبێتە هۆی بەربەستی ئەو ڕێککەوتنانە، کە کاریگەریی نەرێنی لەسەر وڵاتەکە دەبێت.[2]

داواکاری دووەم: کاریگەری شەڕی ڕووسیا وئۆکرانیا لەسەر پەیوەندییەکانی عێراق وڵاتانی هەرێمی ونێودەوڵەتی

عێراق لە سیاسەتی دەرەوەی دا بنەمای هاوسەنگی هێز لە پەیوەندییە دەرەکییەکانیدا گرتووەتەبەر، لە ژێر ڕۆشنایی زەمینەیەکی جیهانی و ناوچەیی کە جارجارە دەگۆڕێت، لە بەرامبەر پاشخانی شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا و کاردانەوەکانی جەمسەرگیریی نێودەوڵەتی لەسەر ناوچەکە، ئەمەش وایکرد وڵاتانی عەرەبی ڕێبازێکی بەرژەوەندی نیشتمانی بگرنەبەر و کاربکەن بۆ هەمەچەشنکردنی هاوبەشییە دەرەکییەکانیان. عێراق پێگەیەکی تایبەتی هەیە لەم ڕووەوە بەهۆی ئەو بارودۆخە پشێویەی کە لە ساڵی ٢٠٠٣ەوە هەبووە، دوای لەشکرکێشی ئەمریکا بۆ سەر عێراق، هەروەها هەوڵی داعش بۆ کۆنترۆڵکردنی زەوییەکانی وڵات لە ساڵی ٢٠١٤، کە وایکرد سەرکردە یەک لە دوای یەکەکان لە حکومەتەکانی عێراق گرنگی بدەن و گۆڕاوەکانی دەوروبەریان بەدیبهێنن، بۆیە ڕێبازێکی هاوسەنگی هێزیان لە پەیوەندییە هەرێمی و نێودەوڵەتییەکانیاندا پەیڕەو کرد بۆ گەیشتن بە بەرژەوەندییە نیشتمانییەکانیان.

سیاسەتی دەرەوەی عێراق فاکتەری نوێ کە جیاواز لە سیاسەتی پێش ٢٠٠٣،پەیڕەوکرد کەخۆی دەبینیەوە لە پرەنسیپی گۆشەگیرییەوە بگۆڕێت بۆ پرەنسیپی هاوسەنگی وەک خاڵی وەرچەرخان لە سیاسەتەکەیدا، گەڕاندنەوەی دەوڵەت بۆ سیاسەتێکی دەرەکی هاوسەنگ، کارلێککردن لەگەڵ ژینگەی ناوچەکە و لە هەمان کاتدا بێلایەنی لە بارەی گرژییە ناوچەییەکان بپارێزێت و تەنانەت ڕۆڵی نێوەندگیری و میوانداریکردنی خولەکانی وتووێژی ناوچەیی لە نێوان ئێران و سعودیە بگێڕێت. عێراق هەوڵیدا دیپلۆماسیەتێک بە پشتبەستن بە هەمەچەشنکردنی هاوبەشی لەگەڵ هەموو وڵاتان و وەرگرتنی گفتوگۆ وەک ئامرازێک بۆ گەیشتن بە لێکتێگەیشتن لەسەر پرسە هاوبەشەکان یان هەڵپەسێردراوەکان بەتایبەت لەگەڵ وڵاتانی دراوسێ. ئەلکادیمی لە ماوەی سەرۆک وەزیراندا هەوڵیدا بەرنامەیەکی سیاسەتی دەرەوە لەسەر بنەمای سێ پایە بگرێتەبەر: سەروەری، واتە ڕەتکردنەوەی پێشێلکردنی سەروەرییەکەی یان عێراق بۆ ئەوەی ببێتە گۆڕەپانێک بۆ یەکلاکردنەوەی نمرەی ناوچەیی یان نێودەوڵەتی؛ هاوسەنگی، بە ڕەتکردنەوەی سیاسەتی میحوەرەکان و گرتنەبەری سیاسەتی کراوەیی ئەرێنی لەگەڵ دراوسێکانی و ڕەگ و ڕیشە ئیسلامی و عەرەبییەکانی و وڵاتانی جیهان؛ هاوکاری لەگەڵ وڵاتانی جیاواز، و بنیاتنانی سیستەمێکی هاوبەش لە پەیوەندییە دەرەکییەکانیدا. هۆشیاری سەرکردایەتی لەو سەردەمەدا لە

---

[1]) تداعيات الحرب الروسية الاوكرانية على العراق .. ضربة "قاضية" لعدة قطاعات حيوية،موقعbasnews، تاريخ النشر٢٠٢٢/٣/٥، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٨:

https://www.basnews.com/ar/babat/743626

2) الحرب الروسية الاوكرانية وتداعياتها على العراق ومنطقة الشرق الأوسط والخليج العربي،موقع السومرية، تاريخ النشر،٢٠٢٢/٢/٢٤، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٨:

https://www.alsumaria.tv/news

گۆڕاوە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان ڕۆڵی هەبوو لە بەدیهێنانی هاوسەنگی لە پەیوەندییەکانی دەرەوەی عێراق و دەرفەتێکی بۆ گەیشتن بە سەقامگیری ناوخۆیی ڕەخساند.[1]

عێراق بۆ پەرەپێدانی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانی پشتی بەستووە بە ڕێبازێکی هاوسەنگ و هاوکاری لە سیاسەتی دەرەکی بەرامبەر وڵاتانی ئەوروپا وئەمریکا،عێراق هەوڵدەدات سەرنجی وەبەرهێنانە ئەوروپی وئەمریکییەکان لە کەرتی نەوت ووزەدا ڕابکێشێت، بەمەبەستی نوێکردنەوەی ژێرخانی تۆڕی کارەبا یان وەبەرهێنان لە بۆری غاز و نەوت،لە ئێستادا عێراق لە چەند پێگە گرنگی جیۆپۆلەتیکی بۆ یەکێتی ئەوروپا وئەمریکا هەژمار دەکرێت، گرنگیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەمانەی خوارەوە:[2]

یەکەم: خاوەنی پێنجەم گەورەترین یەدەگی هایدرۆکاربۆن لە جیهاندا و پلەی دووەمی بەرهەمهێنەری نەوتی هەیە لە ئۆپێک، ئەمەش وایکردووە ببێتە کاراکتەری سەرەکی لە دابینکردنی وزەی جیهانی بەگشتی و ئاسایشی وزەی ئەوروپا بەتایبەتی ، چەندین کۆمپانیای وزەی ئەوروپی وەک ئێنی و تۆتال و شێڵ ڕۆڵێکی سەرەکییان لە پەرەپێدانی پیشەسازی نەوتی عێراقدا گێڕاوە.

دووەم: یەکێتی ئەوروپا چوارەم هاوبەشی بازرگانی عێراقە، کۆی گشتی بازرگانی کاڵاکان لە ساڵی ٢٠٢٠دا نزیکەی ١٦.٩ ملیار یۆرۆ بووە، هاوبەشی ئابووریی نێوان هەردوولا بە ڕێککەوتنی هاوبەشی و هاوکاری یەکێتی ئەوروپا و عێراق بەڕێوەدەچێت، کە لە ساڵی ٢٠١٢ واژۆکراوە بەڵام لە ساڵی ٢٠١٨دا بە تەواوی کاریگەرە، ئەم ڕێککەوتنە کۆمەڵێک کەرتی بازرگانی بەرفراوان دەگرێتەوە و مامەڵەی ئیمتیازاتی فراوان و فراوان پێشکەش دەکات دەستڕاگەیشتن بە بازاڕ بۆ کۆمپانیا ئەوروپییەکان. بەڵام هاوبەشی بازرگانی و ئابووریی نێوان هەردوولا بە ناهاوسەنگیی پێکهاتەیی دەناسرێتەوە، بەو پێیەی هەناردەی نەوتی عێراق 99.8%ی کۆی هەناردەکردنی بۆ بلۆکەکە پێکدەهێنێت. هاوکات هاوبەشی ئابووری دوو قوڵی یەکێتی ئەوروپا و عێراق لەدوای عێراقەوەیە، چین و تورکیا- یەکەم و دووەم هاوبەشی بازرگانی بەغدا بە ڕێککەوت- پشکێکی گەورەتر لە کۆی قەبارەی بازرگانی پێکدەهێنن.

سێیەم: وڵاتانی یەکێتی ئەوروپا وئەمریکا لە مێژوودا بەشدارییان لە بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر لە عێراق کردووە، کە ڕۆڵی سەرەکیان هەبووە لە ئۆپەراسیۆنەکانی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆردا و نزیکەی ٨٠٠ سەرباز بەشداری هاوپەیمانی نێودەوڵەتی بە سەرۆکایەتی ئەمریکا دەکەن.

بەشێوەیەکی گشتی شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا بە هۆکارێکی گرنگ دادەنرێت بۆ پتەوکردنی پەیوەندییەکانی نێوان عێراق ووڵاتە زلهێزەکان، بەو پێیەی کاریگەریی لەسەر چەند لایەنێک هەبووە، لەوانە هاوکاری ئەمنی و ئابووری، وئەم شەڕە کاریگەری هەبوو لەسەر پەیوەندییەکانیان:[3]

یەکەم:هاوکاری ئەمنی:شەڕەکە پێویستی هاوکاری ئەمنی نێوان ئەمریکا و عێراقی زیاتر کرد، بەتایبەتی سەبارەت بە بەرگریکردن لە عێراق لە بەرامبەر هەر هەڕەشەیەکی ئەگەری.

دووەم:هاوکاری ئابووری:شەڕەکە ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر ئابوری عێراق دروستکرد، بەهۆی بەرزبوونەوەی نرخی نەوت، ئەمەش داهاتی عێراقی زیادکرد.

سێیەم:بەرزکردنەوەی متمانە:شەڕەکە متمانەی نێوان ئەمریکا و عێراقی پتەوتر کرد و پەیوەندییەکە سەقامگیرتر و پتەوتر کرد.

---

1)رحاب الزيادى،تنويع الشراكات.. ودبلوماسية التوازن في السياسة الخارجية العراقية، موقع المركز المصرى، تاريخ النشر٢٠٢٣/٣/٣٠، تاريخ الزيارة ٢٠٢٥/٦/٨:

https://ecss.com.eg//33442

2)هەمان سەرچاوە.

3)عصام عبدالشافي،الحرب الروسية-الأوكرانية ومستقبل النظام الدولي، مركز الجزيرة للدراسات،3/مايو/2022،ص10.

چوارەم: زیادکردنی هاوکاری:هاوکاری نێوان عێراق وولاتە زلهێزەکان بووەتە هۆی زیادبوونی هاوکاری لە زۆر بواردا، وەک دژە تیرۆر، هاوکاری ئەمنی و هاوکاری ئابووری.

داواکاری سێیەم:هەڵوێستی عێراق بەرامبەر بە شەڕی ڕووسیا وئۆکرانیا:

عێراق هەڵوێستی بێلایەنانە لەبارەی شەڕی ڕووسیا و ئۆکرانیا خستەڕوو، ئاماژەی دا بەوەی کە لە بەرژەوەندی هیچ لایەنێک نییە و داوای گرتنەبەری ئاشتیانەی کرد بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکی مێوان ڕووسیا وئۆکرانیا ئەمەش لە ڕێگەی ئامرازی دیالۆگ و دانوستاندن، ئەم هەڵوێستە گوزارشت لە خواستێکە بۆ دوورکەوتنەوە لە هەر جۆرە جەمسەرگیرییەکی ناوخۆیی یان دەرەکی، گرنگیدان بە سەقامگیری ناوچەکە و پاراستنی پەیوەندی ئەرێنی لەگەڵ هەموو وڵاتان، لەوانەش ڕوسیا و ئۆکرانیا.[1]

ئارەزووی بێلایەن بوون:عێراق ڕەتیدەکاتەوە لایەنگری هیچ لایەنێکی ململانێکان بکات، چ ڕووسیا بێت یان ئۆکرانیا، جەختیشدەکاتەوە لەسەر گرنگی پاراستنی بێلایەنی لە بەرامبەر قەیرانەکەدا.

پشتگیریکردن لە چارەسەری ئاشتیانە: عێراق داوای چارەسەری ئاشتیانە بۆ ململانێکان دەکات لە ڕێگەی دیالۆگ و ڕێگەی ئاشتیانەی ترەوە، ئاماژەی بە گرنگیی هەموو لایەنەکانی بەشدار لە پرۆسەی چارەسەری دەکات.

پاراستنی پەیوەندییەکان:عێراق هەوڵدەدات پەیوەندییەکی باش لەگەڵ هەموو وڵاتاندا بپارێزێت، بە ڕووسیا و ئۆکرانیاشەوە، جەختیش دەکاتەوە لە ئامادەنەبوونی قەیرانەکە کاریگەری لەسەر ئەو پەیوەندییانە هەبێت.

دوورکەوتنەوە لە جەمسەرگیری ناوخۆیی:ئامانجی هەڵوێستی بێلایەن، دوورکەوتنەوە لە هەر جەمسەرگیرییەکی ناوخۆیی کە ڕەنگە بەهۆی شەڕەوە لە عێراقدا سەرهەڵبدات، بە گرنگیدان بە یەکێتی نیشتمانی.

عێراق ئاماژەی بەوە داوەکە پێویستە رووسیا شتێکی زۆر ئاسان قبوڵ بکات، شەڕ ڕابگرێت و لە خاکی ئۆکرانیا بکشێتەوە، ئەمەش بۆشایی بۆ دیپلۆماسی دەڕەخسێنێت." لای خۆیەوە وەزیری دەرەوەی عێراق گوتی " ئێمە بەردەوام دووپاتی دەکەینەوە کە دژی جەنگین و باوەڕمان بە دیالۆگ و دانوستان هەیە، بەڵام دیالۆگ و دانوستان پێویستی بە دوو لایەنە، کاتێک هەردوولا گەیشتنە ئەو قەناعەتەی کە پێویستە دیالۆگ دەستپێبکات، بەغدا لە خزمەتی هەردوولادا دەبێت." "ئێمە پێشوازی لە سەردانەکەی وەزیری دەرەوەی ئۆکرانیا دەکەین بۆ بەغدا... ئۆکرانیا وڵاتێکی گرنگی کشتوکاڵ و پیشەسازییە و ئێمە جەخت لەسەر بەردەوامی پەیوەندییەکان دەکەینەوە." ئاماژەی بەوەشکرد کە "عێراق دەیەوێت ببێتە بەشێک لە چارەسەری شەڕی ڕوسیا و ئۆکرانیا" و ئاشکرای کرد کە "لە کۆبوونەوەکەدا چۆنیەتی بەردەوامبوون و بەهێزکردنی پەیوەندییە بازرگانییەکان لەگەڵ ئۆکرانیا و کۆمەڵێک پرسی پەیوەست بە ناوچەکە و ڕەهەندەکانی شەڕی ئابووری تاوتوێ کراوە." گوتیشی "سەردانەکەی وەزیری دەرەوەی ئۆکرانیا بۆ بەغدا گرنگە و جیهان سەیری تایبەتمەندییەکانی دەکات". ئەم پێشنیارە دوای ئەوە دێت کە سەرۆکی بەرازیل لویس ئیناسیۆ لولا دا سیلڤا ڕۆژی یەکشەممە ڕایگەیاند کە گفتوگۆی دەستپێشخەری ناوبژیوانی هاوبەشی لەگەڵ چین و ئیمارات کردووە و ئەمەریکا و ئەورووپای بە درێژەدان بە ناکۆکیەکە تۆمەتبار کرد[2].

بە شداریکردنی عێراقی لە کۆبوونەوەی بە پەیوەندی ئەنجومەنی کۆمکاری عەرەبی لەسەر ئاستی نوێنەرانی هەمیشەیی سەبارەت بە قەیرانی ئۆکرانیا ڕاگەیاند وەزارەت لە ڕاگەیەندراوێکدا کە دەستی بەغدای ئەمڕۆی کەوتووە ڕایگەیاند " باڵیۆزی کۆماری عێراق لە قاهیرە و نوێنەری هەمیشەیی لە کۆمکاری عەرەبی ئەحمەد نایف ئەلدلەیمی بەشدارییان لە کۆبوونەوەی بەپەلەی ئەنجومەنی کۆمکاری وڵاتانی عەرەبی لەسەر ئاستی نوێنەرانی هەمیشەیی سەبارەت بە پێشهاتەکانی ڕووداوەکانی

[1]) موقع بغداد اليوم، أوكرانيا "ترفض" الوساطة العراقية مع روسيا.. وكشف الأسباب، تاريخ الزيارة: 2025/4/8: لزيادة المعلومات انظر هذا الرابط المتاح:
https://tinylink.info/XJBw

[2]) جبار زيدان، العراق يعرض التوسط "من أجل السلام" بين روسيا وأوكرانيا، تاريخ الزيارة: 2025/3/25 : لزيارة الرابط المتاح
https://www.independentarabia.com/node/442246-سياسة/متابعات/العراق-يعرض-التوسط-من-أجل-السلام-بين-روسيا-وأوكرانيا/

ISSN-Print: 2079-3901
ISSN-Online: 3005-396X

ئۆكرانيا كرد كە لە بارەگای سكرتاريەتی گشتی كۆمكاری وڵاتانی عەرەبی بەڕێوەچوو." هەروەها گوتی "لە كۆبوونەوەكەدا تاوتوێی پێشهاتەكانی ئێستای ئۆكرانيا كرا، جگە لە پێداچوونەوە بە پەرەسەندنەكانی بارودۆخەكە و كاريگەرييەكانی لەسەر ئاشتی و ئاسايشی نێودەوڵەتی و هەروەها كاريگەری ڕاستەوخۆی لەسەر وڵاتانی عەرەبی لە هەردوو لای قەيرانەكە و لەسەر ئاستی گەلانی دۆستيان." ئاماژەی بەوەشكرد "كۆبوونەوەكە ژمارەيەک بڕياری دەركرد لەوانە دەربڕينی نيگەرانی سەبارەت بە پەرەسەندنەكانی ڕووداوەكانی ئێستای ئۆكرانيا و پشتيوانيكردن لە هەموو هەوڵەكان بۆ چارەسەركردنی قەيرانەكە لە ڕێگەی ديالۆگ و ديپلۆماسييەوە، بەشێوەيەک كە ئاسايش و سەلامەتی گەلانی ئەم ناوچە گرنگەی جيهان بپارێزرێت"[1].

هەروەها ئاماژەی بەوەشكرد كە "گرنگی ڕێزگرتن لە بنەماكانی ياسای نێودەوڵەتی و پەيماننامەی نەتەوە يەكگرتووەكان، پشتيوانيكردن لە هەوڵەكان بۆ كەمكردنەوەی گرژييەكان و داواكردن بۆ دەستپێكردنی ڕێوشوێنی ئارامی و سەركوتكردن، بەشێوەيەک كە گەرەنتی گەڕانەوەی سەقامگيری بكات و ژيان بگەڕێتەوە سەر ڕەوتی ئاسايی خۆی" ئاماژەی بەوەشكرد كە "ئەنجومەنەكە نيگەرانی خۆی دەربڕيت سەبارەت بە خراپتربوونی دۆخی مرۆيی و جەختی لەسەر گرنگی بەردەوامی هاوكاری و هەماهەنگی نێوان وڵاتانی عەرەبی كردەوە بۆ پاراستنی ئاسايش و سەلامەتی كۆمەڵگە عەرەبييەكانی ئێستای ناوچەكە و ئاسانكاری بۆ هاتوچۆی ئارەزوومەندان بۆ وڵاتان دراوسێ و پاراستنی ئاسايش و سەلامەتی ئەندامانی نێردە ديپلۆماسييە عەرەبييەكان". وەزارەتەكە ڕايگەياند "ئەنجومەنەكە پێشنياری پێكهێنانی گروپێكی پەيوەندی عەرەبی لەسەر ئاستی وەزارەت كردووە بۆ بەدواداچوون و ئەنجامدانی ڕاوێژ و پەيوەندی پێويست لەگەڵ لايەنە پەيوەنديدارەكان بەمەبەستی بەشداريكردن لە دۆزينەوەی چارەسەرێكی ديپلۆماسی بۆ قەيرانەكە و ڕاسپاردنی سكرتاريەتی گشتی بۆ ئەنجامدانی ڕاوێژی پێويست بۆ پەسەندكردنی ئەم ڕاسپاردەيە"[2].

شەڕی ڕوسيا لە دژی ئۆكرانيا كە لە ساڵی 2022 دەستپێكرد، كاردانەوەی جيهانی هەبوو كە لە عێراقدا دەنگدانەوەی هەبوو و دووبەرەكی ناوخۆيی لەسەر ئاستی سياسی و جەماوەری لێكەوتەوە، تا ئەو كاتەی هەندێک لە عێراقييەكان چوون بۆ دەربڕينی پشتيوانی خۆيان بۆ هەڵواسينی لافيتەيەكی گەورە كە وێنەی سەرۆكی ڕوسيا ڤلاديمير پوتين لەسەرە و ئيمزای هاوڕێكانی سەرۆک لەسەرە. ئەم هەڵوێستە تەواو جياوازە لەو هەڵوێستە ڕەسمييەی كە لە بەدواداچوونی بارودۆخی كۆمەڵگەی عێراقی لە ئۆكرانيا و هاتوچۆيان بۆ وڵاتانی دراوسێ بۆ دەربازبوون لە شەڕ يان گەڕانەوەيان بۆ وڵات كورت كرايەوە بەبێ ئەوەی هيچ هەڵوێستێكی ڕەسمی لە لايەنگری يان دژايەتيكردنی شەڕەوە دەربڕيت وەزارەتی دەرەوەی عێراق ژمارەی ئەندامانی كۆمەڵگەی عێراقی لە ئۆكرانيا بە زياتر لە 5500 كەس خەمڵاندووە كە زۆربەيان خوێندكاری زانكۆن. باڵيۆزخانەی عێراق لە پايتەختی ئۆكرانيا (كيێڤ) هەروەها ژمارەيەكی بۆ عێراقييەكان لە ئۆكرانيا تەرخان كردووە بۆ ئەوەی لە حاڵەتی لەناكاو پەيوەندی بكەن. لە چەند ڕۆژی ڕابردوودا، دەسەڵاتدارانی عێراقی 223 عێراقييان لە ئۆكرانياوە پەنايان بۆ پۆڵەندا بردبوو. عێراق لە كۆبوونەوەی گشتی نەتەوە يەكگرتووەكان دەنگ نەدا بۆ پەسەندكردنی بڕيارێک كە شەرتی ڕوسيا لە دژی ئۆكرانيا ئيدانە دەكات و داوا دەكات ڕووسيا هێز دژی ئۆكرانيا ڕابگرێت[3] .

لەوەتەی شەڕی ڕوسيا و ئۆكرانيا هەڵگيرساوە، عێراق خۆی لە دەنگدان لە كۆمەڵەی گشتی نەتەوە يەكگرتووەكان دوورخستەوە لە پەسەندكردنی بڕيارێک كە شەرتی ڕوسيا لە دژی ئۆكرانيا ئيدانە دەكات و داوا دەكات ڕووسيا هێز دژی ئۆكرانيا ڕابگرێت.

141وڵات دەنگيان بە بڕيارەكە دا، 5 وڵات دژی بڕيارەكە بوون و 35 وڵاتيش دەنگيان نەدا و بڕيارەكە پێويستی بە دوو

---

1) بغداد اليوم، العراق يُشارك في الاجتماع الطارئ لمجلس الجامعة العربيّة بشأن أزمة روسيا وأوكرانيا، وقع وكالة بغداد، تاريخ النشر٢٠٢٢/٣/٢، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٣/٢٨:

https://baghdadtoday.news/182645-.html

2) هەمان سەرچاوە.

3) جبار الكناني، حياد أم دخول محاور؟.. هذا موقف العراق من الحرب الروسية على أوكرانيا، تاريخ زيارة: 2025/3/28 : الرابط متاح حاليا

:https://www.aljazeera.net/politics/2022/3/6/الحياد-أم-دخول-المحاور-ما-هو-موقف

لەسەر سێی دەنگەکان هەبوو بۆ پەسەندکردنی. لە مانگی شوباتی 2023 ، وەزیری دەرەوەی ئۆکرانیا، وەزیری دەرەوەی عیراق فوئاد حوسێن پشتیوانی وڵاتەکەی بۆ ئاگربەست و دانوستان بۆ کۆتایی هێنان بە شەڕ لە ئۆکرانیا دووپاتکردەوە. وە لە 5 ی شوباتی 2022، وەزیری دەرەوەی ڕوسیا سێرگی لاڤرۆڤ بە سەردانێکی فەرمی گەیشتە سەر شاندێکی باڵا بۆ بەغدا و لەو ماوەیەدا لەگەڵ سێ سەرۆکایەتییەکە کۆبووەوە[1].

فوئاد حوسێن وەزیری دەرەوەی عیراق لە کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانیدا لەگەڵ هاوتا ئۆکرانیەکەی بە ئامادەبوونی پەیامنێری هەواڵی سۆمەریە گوتی "عێراق دەیەوێت لە ڕێگەی دیالۆگەوە ببێتە بەشێک لە چارەسەری شەڕی ڕوسیا و ئۆکرانیا و ئاماژەی بەوەدا کە ئۆکرانیا وڵاتێکی گرنگی کشتوکاڵی و پیشەسازییە و جەخت لەسەر بەردەوامی پەیوەندییەکانی لەگەڵ دەکەینەوە". وتیشی: "ئێمە پێشوازی لە سەردانەکەی وەزیری دەرەوەی ئۆکرانیا بۆ بەغدا دەکەین" ئاماژەی بەوەشکرد کە "عێراق لەگەڵ ئاگربەستدایە لە شەڕی ئۆکرانیا و ڕوسیا." هەروەها گوتیشی "سەردانەکەی وەزیری دەرەوەی ئۆکرانیا بۆ بەغدا گرنگە و جیهان سەیری تایبەتمەندییەکانی دەکات". گوتیشی "ئێمە لەگەڵ وەزیری دەرەوەی ئۆکرانیا کۆمەڵێک بابەتی پەیوەندیدار بە ناوچەکە و ڕەهەندەکانی شەڕی ئابووری تاوتوێمان کرد و تاوتوێی چۆنیەتی بەردەوامبوون و بەهێزکردنی پەیوەندییە بازرگانییەکان لەگەڵ ئۆکرانیا دەکەین".[2]

وەزارەتی دەرەوەی عێراق ڕۆژی چوارشەممە (2ی شوباتی 2022) جەختی لەسەر گرنگی بەردەوامی کۆبوونەوەکان بۆ ڕاوێژی سیاسی لەنێوان عێراق و ئۆکراینا کردەوە کە پێویستە پابەند بن بە شێوازە دیپلۆماسییەکان بۆ چارەسەرکردنی قەیرانی ڕوسیا و ئۆکرانیا. وەزارەتی دەرەوەی ئۆکرانیا لە بەیاننامەیەکدا کە دەستی (شەفقنا عێراق) کەوتووە، ڕایگەیاند "سەرۆکی وەزارەتی ئەوروپا و وەزیری دەسەڵاتدار بە وەکالەت تاریق عادل ئەلشەهر لەگەڵ کارگێڕی باڵیۆزخانەی ئۆکرانیا لە بەغدا ئەلیکساندەر بۆراڤگینکۆڤ کۆبووەتەوە." بەگوێرەی ڕاگەیەندراوەکەی وەزارەتی دەرەوە ئەلشاهر جەختی لەوە کردەوە کە "هەڵوێستی عێراق داوا دەکات ڕێز لە سەروەری وڵاتان بگرێت و دەستوەرنەدان لە کاروباری ناوخۆی وڵاتان و دوورکەوتنەوە لە جیاوازی و ناکۆکیەکان چ لەنێوان ئۆکرانیا و ڕوسیا بێت یان لەنێوان وڵاتانی تردا لەڕێگەی پابەندبوونی عێراق بە هەڵوێستێکی بێلایەن سەبارەت بە ململانێی نێوان وڵاتان". جەختی لەوە کردەوە " چالاککردنی کۆبوونەوەکانی کۆمیتەی هاوبەشی عێراق و ئۆکرانیا لە پێنجەمین دانیشتنی خۆیدا لە نیوەی یەکەمی ئەمساڵدا و پێویستی هاندانی سەردانی دوو لایەنەی بەرپرسانی هەردوو وڵات بەشێوەیەک کە یارمەتیدەر بێت بۆ بەهێزکردنی پەیوەندییە دووقۆڵییەکان لە بوارە جیاجیاکاندا". بەگوێرەی ڕاگەیەندراوەکە، بۆراڤیگنکۆڤ پێداچوونەوە بە "پەرەسەندنەکانی بارودۆخی ناوخۆی وڵاتەکەی کرد و ئاماژەی بە هەوڵەکانی حکومەتی ئۆکرانیا کرد بۆ جوڵاندنی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لەسەر گرژییە توندەکان لەگەڵ رووسیا و ئەگەرەکانی شەڕ لەگەڵیدا" و جەختی لەوە کردەوە کە "بەکارهێنانی هەموو ئامرازە دیپلۆماسییەکان بۆ کەمکردنەوەی گرژییەکان و کشانەوەی هێزەکانی رووسیا لە سنوورەکانی ئۆکرانیا و ڕێگریکردن لە ئەگەری دەستدرێژی ڕووسیا بۆ سەر ئۆکراینا."[3]

---

[1] ملف صراع روسيا وأوكرانيا ببغداد.. هل يتمكن العراق من إطفاء "شرارة" الحرب؟،موقع السومرية نيوز، تاريخ النشر٢٠٢٣/٤/١٧، تاريخ الزيارة: 2025/4/10، الرابط المتاح

: https://www.alsumaria.tv/news/alsumariaspecial/453422-ملف-صراع-روسيا-وأوكرانيا-ببغداد-هل-يتمكن-العراق-من-إطفاء-شرارة-الحرب؟/

[2] هەمان سەرچاوە.

[3] العراق يدعو لحل الأزمة بين روسيا وأوكرانيا بالطرق الدبلوماسية، موقع شفق نيوز،تاريخ النشر٢/فبراير/٢٠٢٢،تاريخ الزيارة: 2025/4/6، زيارة الموقع متاحا على الرابط

:https://iraq.shafaqna.com/AR/304180/

دەرئەنجام و ڕاسپاردەکان

یەکەم: دەرەنجامەکان

جوگرافیای سیاسی ڕۆڵی کارای هەبووە لە پەیوەندییە نێودەوڵەتیەکان وبووەتە جێگەی بایەخی وڵاتە زلهێزەکان، ڕووسیا وەک ئەکتەرێکی ولهێزی نێودەوڵەتی کاریگەری هەبووە لەسەر پرسە گرنگەکان، ئەم شەڕەی ڕووسیا وئۆکرانیا زیاتر دەچێتە چوارچێوەی جوگرافیای سیاسییەوە، کە ڕووسیا هەوڵی سەپاندنی پێگەی خۆی دەکات لە سیستەمی نێودەوڵەتی دا، ململانێیەکانی ڕووسیا وئۆکرانیا کاریگەری ئەوتۆی هەبووە لەسەر جیهان وڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگشتی وعێراق بەتایبەتی، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ پێگە جوگرافیەی هەیەتی لەناوچەکەدا، وبێگومان ئەم شەڕە کاریگەری هەبووە لەسەر سیاسەتی دەرەوەی عێراق بەگشتی ئەمەش لەکەرتەکانی ئابووری وسەربازی و ...هتد، ئەم کاریگەرییانەش ڕۆڵیان هەبووە لە شێوەی ئاراستەکردنی عێراق بۆسیاسەتی دەرەوەی.

لە کۆتاییدا دەگەینە بەم دەرئەنجامانەی خوارەوە:

١-شەڕی ڕووسیا وئۆکرانیا تەنیا شەڕی نێوان دوو دەوڵەت نەبوو، بەڵکو خاڵی گەورەی گۆڕانکاری بوو لە سیستەمی نێودەوڵەتی دا، کە خۆی بینیەوە لە دووبارە داڕشتنی پێکهاتەی پەیوەندییە نێودەوڵەتیەکان، بەمەش بووە هۆی دابەشبوونی جیهان بۆ دوو جەمسەر(جەمسەری ڕۆژئاوا بەسەرۆکایەتی ئەمریکا وهاپەیمانە ئەوروپییەکان)و(جەمسەری ڕۆژهەڵات بەسەرۆکایەتی ڕووسیا)، بەمەش دەستپێکێک بوو بۆ جەنگی سارد لەنێوانیاندا.

٢-لێکەوتەی ئەم جەنگەی نێوان ڕووسیا وئۆکرانیا کاریگەری نەرێنی هەبوو لەسەر لایەنەکانی ئابووری وسیاسی وئەمنی، کە بووە هۆی قەیرانی وزە و خۆراک وهەڵاوسانی جیهانی، ولەلایەکی تریشەوە سەپاندنی سزا بەسەر ڕووسیا ، ودیاردەی خۆپڕچەککردن لەنێوان وڵاتە زلهێزەکان.

٣-ئەمجەنگەی ڕووسیا و ئۆکرانیا کاریگەری ئەوتۆی هەبوولەسەر عێراق بەتایبەت لە بواری نەوت و خۆراک و وزە ، ئەمەش بەهۆی وەستاندنی ئەوهاوکارییانەی کە ڕووسیا پێشکەشی عێراق کردبوو، ئەمەش وای کرد عێراق ڕووبەڕووی قەیرانی خۆراک و وزە بێت.

٤-بەهۆی کاریگەرییەکانی شەڕی ڕووسیا وئۆکرانیا، عێراق لە سیاسەتی دەرەوەی دا پشتی بەست بە بنەمای هاوسەنگی و هەماهەنگی ودبلۆماسیەتی فرە لایەن لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکە وڵاتە زلهێزەکان وەک ئەمریکا وئەوروپا بۆدەربازبوون لەقەیرانەکان، ئەمەش لەڕێگەی واژۆکردنی چەندین گرێبەست وهاوکاری لەبوارەکانی ئابووری وسیاسی وئەمنی دا.

٥-عێراق بەرامبەر بە شەڕی ڕووسیا وئۆکرانیا، هەڵوێستی بێ لایەنی هەڵبژارد، زیاتر تیشکی دەخستەسەر دانووستاندن وگفتوگۆی ئاشتیانەی نێوان ڕووسیا وئۆکرانیا بۆچارەسەرکردنی ئەوکێشانەی کە لە ئارادابوون.

دووەم: راسپاردە

لەکۆتایی توێژینەوەکەدا لەدوای خستنەڕووی دەرئەنجامەکان، توێژەر کۆمەڵێک راسپاردە دەخاتە بەردەم لایەنە پەیوەندیدارەکان، بەهیوای ئەوەی کاری لەسەر بکرێت:

١-بەرزکردنەوەی ئاستی دیبلۆماسی چالاک لە سیاسەتی دەرەوەی عێراق وهەمەجۆری هاوپەیمانییەتی وزیاتر لە سیاسەتەکانی سەربەخۆ بێت، ئەمەش بەلەرچاوگرتنی گۆڕانکارییە نێودەوڵەتیەکان وبڕیارەکانی ڕووسیا.

٢-بەشداری چالاک لە نەتەوەیەکگرتووەکان وگۆڕانکاریە سیاسییەکان، گرنگە عێراق سیاسەتێکی نیشتمانی -نێودەوڵەتی بەرجەستە بکات.

٣-پەیرەوکردنی هەنگاوەکانی ئاسایشی خۆراک ودامەزراندنی یەدەگی ستراتیجی ، وبەهێزکردنی لایەنی کشتوکاڵی نێوخۆیی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەر قەیرانێکی درێخایەن کە کاریگەری بکاتە سەر ئاسایشی خۆراکی جیهانی، وهەروەها گەران بەدوای بژاردەی تر بۆ هاوردەکردنی دانەوێلە لەوڵاتانی (تورکیا وهیندستان وئوسترالیا).

٤-پاراستنی پەیوەندی هاوسەنگ لەگەڵ هەریەکە لە ڕووسیا وڵاتانی ئەمریکا وئەوروپا، وهەروەها وەبەرهێنان لەپەیوەندییە ئەرێنیەکانی ڕووسیا لەلایەک ووڵاتانی ڕۆژئاوا لەلایەکی ترەوە، بۆئەوەی ڕۆڵی کاراکتەری ناوەندێتی هەرێمی.

٥-لەخۆگرتنی کۆنگرەو دانوستاندنەکان لەلایەن عێراقەوە، بۆ کەمکردنەوەی ململانێیەکانی لایەنەکانی ڕووسیا وئۆکرانیا.

٦-واژۆكردنی ڕێكەوتنامەی نوێ لەگەڵ وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی وڕۆژئاوا بۆ گەرەنتی ئاسایشی وزە وخۆراک.

٧-بەهێزكردنی پەیوەندییەكانی لەگەڵ هەریەكە لە چین وبەرازیل وەک هێزی نوێ لەدەرەوەی چوارچێوەی ملمڵانێیەكانی ڕووسیا و ئۆكرانیا.

٨-زیادكردنی ڕۆڵی عێراق لە نەتەوە یەكگرتووەكان وكۆمەڵەی كۆمكاری عەرەبی وڕێكخراوی هەماهەنگی ئیسلامی، وپاڵپشتكردنی ئەوهەڵوێستانەی كەپەیوەستە بە ڕێزگرتن لەسەروەری وڵاتان وڕەتكردنەوەی جەنگ، بەمەش پێگەی عێراق وەک دەوڵەتێكی ئاشتی ناوزندە دەكرێت.

لیستی سەرچاوەكان

یەكەم: سەرچاوە كوردییەكان

-كتێب

١)زاهیر محەممەدی ، یاسین حاجی زادە، فەرهە نگی سیاسی ئارەش، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ، 2006.

٢)پەرویز ڕەحیم، بنەماكانی هزری چوارچێوەی تیۆری سیاسەتی دەرەوەی كۆماری ئیسلامی ئێران، چاپخانەی موكریانی، هەولێر، چاپی یەكەم، 2014 .

٣)جۆرج فریدمان، سەد ساڵی داهاتوو، و: د. شێركۆ عەبدوڵا، چاپخانەی كەمال، لە بڵاوكراوەكانی سەنتەری مارگرێت، چاپی یەكەم، سلێمانی، 2013

-گۆڤاری زانستی

١)كازم ئەحمەد سەدرەدین، ئایندەی پەیوەندیی نێوان جوگرافیای سیاسی و جیوپۆلەتیك، گۆڤاری ئایندەناسی، ژمارە 17، سالی چوارەم، حوزەیرانی 2023.

-سایتی ئەلیكترۆنی

[1] كازم جەباری، ڕەهەندەكانی پەیوەندیی نێوان جوگرافیا: بەشی دووەم و كۆتایی، 2024 ، ماڵپەری چاو، ڕۆژی بڵاوكردنەوە ٢٦/ئاب/٢٠٢٤، ڕۆژی سەردانی كردن٢٠٢٥/٦/٨:

25/08/2024https://chawykurd.com/

[2] دلشاد مجید، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ململانێ جیهانییەكان؛ لەشەڕی ئۆكرانیا تا ململانێی ئابووریی برێكس، بەرواری سەردان: 2025/4/2 : بروانە ئەم بەستەرەیە:

https://ku.kurdpress.com/news/224444ڕۆژهەڵاتی-ناوەڕاست-و-ململانێ-جیهانییەكان-لەشەڕی-ئۆكرانیا-تا

دووەم: سەرچاوە عەرەبییەكان

-الكتب

١)د. نصيف يوسف حتى، النظرية في العلاقات الدولية، بيروت: دار الكتاب العربي، الطبعة الأولي، 1985.

٢)د. محمد السيد سليم، التحليل العلمي للسياسة الخارجية ـ إطار نظري، الفكر الاستراتيجي العربي، عدد 40، أبريل1992 .

٣)د. محمد السيد سليم، تحليل السياسة الخارجية، القاهرة، مركز البحوث والدراسات السياسية، 1989.

٤) علی احمد هارون، اسس جغرافية سياسية، دار الفكر العربي، الطبعة الأولى، قاهرة، 1998.

محمد رياض, الاصول العامة في الجغرافية السياسية و الجيوبوليتيكا, مؤشسة هنداوي, المملكة المتحدة- الامارات, 2017 , ص 15.

٥) شاهر الشاهر،الجغرافية السياسية،المركز الديمقراطي العربي،ألمانيا،2024،ص.1.

٦)د. السيد عليوة، أصول العلاقات الدولية، القاهرة :كلية التجارة، جامعة حلوان، 2000، ص 117 ـ 123.

٧)زهير بوعمامة ، أمن القارة الاوروبية في السياسة الخارجية الامريكية بعد نهاية الحرب الباردة، دار الوسام العربي للنشر و التوزيع، ط1، الجزائر, 2011 .
٨)كريستوفر بلانشارد، تداعيات الحرب الروسية والاوكرانية عل الشرق الاوسط وشمال افريقيا، ترجمة،أمل عيتاني ،مركز الزيتونة للدراسات والاستشارات، .2023
9)أحمد محمدوهبان، النظرية الواقعية وتحليل السياسة الدولية من مورجنثاو إلى ميرشامير"دراسة تقوميية"، كلية الدراسات الاقتصادية والعلوم السياسية – جامعة الاسكندرية،بدون السنة.

-مجلات العلمية:
١) أحمد عثمان محمد، السياسة العراقية تجاه أزمة الغذاء العالمية في ظل حرب روسيا وأوكرانيا ،مجلة ابن خلدون للدراسات والأبحاث، المجلد ٣،العدد٤،العراق، 2023.
٢)ديلارا أصلان، الأزمة الأوكرانية والتوازنات المتغيرة في الشرق الأوسط، مجلة شؤون الشرق الاوسط، المجلد2،العدد6، ٢٠٢٢.
٣)عربي لادمي محمد، السياسية الخارجية :دراسة في المفاهيم ،التوجهات والمحددات،مجلة دراسات وابحاث،المجلد٨،العدد٢٥، ٢٠١٦.
٤)رباح مرزه المدحتي، مفهوم السياسة الخارجية، قراءة جديدة، مجلة إكليل للدراسات الانسانية، العدد التاسع، آذار 2022 .
٥ محمود توفيق محمود، مفهوم الجغرافية السياسية ومجالها, دار المنظومة, مجلة الرسالة, العدد 120, جامعة الكويت, كلية العلوم الاجتماعية, قسم الجغرافيا.
٦)عبدالكريم بن راحلة، الشرق الأوسط وتأثير التغيرات الجيوسياسية على الأمن القومي لإيران بعد أحداث الحادي عشر من سبتمبر ٢٠٠١، مجلة آفاق العلمية، مجلد١٣،العدد١، ٢٠٢٠.
٧)عمر كامل حسن، جيوبولوتيكية موقع العراق واثره في سياسته الخارجية، مجلة جامعة الانبار للعلوم الانسانية،المجلد1، العدد4، العراق،2022.
٨)حسن عوده، الحرب الروسية - الأوكرانية وتأثيرها في اقتصاد أوروبا والشرق الأوسط، مجلة الجيش، العدد١٢٥، آذار ٢٠٢٤.
9)هايدي يحي، تداعيات الحرب الروسية الاوكرانية على توازنات الدولية والاقليمية في منطقة الشرق الاوسط وشمال افريقيا، مجلة الدراسات السياسية والاقتصادية –كليةالسياسة والاقتصاد،جامعة السويس، العدد1،السنة 4، 2024،ص46.

-دراسات:
1)عصام عبدالشافي،الحرب الروسية-الأوكرانية ومستقبل النظام الدولي، مركز الجزيرة للدراسات،3/مايو/2022.
2)الحرب الروسية –الاوكرانية ومستقبل النظام الدولي ،مركز الجزيرة للدراسات، مايو،2022.
-صحيفة:
١)الحرب في أوكرانيا وانعدام الأمن الغذائي في الشرق الأوسط،صحيفة العرب، السنة٤٤، السنة١٢٣٩٩، الثلاثاء٢٠٢٢/٤/٢٦.
-موقع الاليكترونية:
1) محمود علوش: "حرب أوكرانيا أعادت تشكيل الشرق الأوسط"،موقع الجزيره نت، تاريخ النشر٢٠٢٣/٣/٢٨، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٧:
2/2/2023https://www.aljazeera.net/opinions/
٢) عقيدات ضاغطة: تأثيرات الحرب الأوكرانية على مسارات الصراعات في الشرق الأوسط"، موقع المستقبل، تاريخ النشر،٢٠٢٢/٥/٣٠، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٨/٧:
7329https://futureuae.com/ar/Mainpage/Item/

٣) سارة السرجاني ولينا الورداني ومجدي سمعان، إنه أمر مخيف.. كيف أغرقت الحرب الأوكرانية مصر في أزمة، موقع CCN، تاريخ النشر١١/تموز/٢٠٢٢، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٨:

/its-getting-scary-how-the-war-in-ukraine-plunged-12/07/2022https://arabic.cnn.com/business/article/this-middle-east-nation-int

٤) وقع طبول الحرب الروسية الاوكرانية .. الشرق الاوسط وأزمة الخبز،موقع دجلة، تاريخ النشر تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٨:

385882https://dijlah.tv/News/

٥) جهاد أزعور، تداعيات سلبية على البلدان المستوردة للسلع الأولية في منطقة الشرق الأوسط وشمال أفريقيا بسبب ارتفاع الأسعار، موقعIMF، تاريخ النشر٢٠٢٢/٥/٢٥، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٧:

/blog-mena-commodity-importers-hit-by-higher-prices24/05/2022https://www.imf.org/ar/Blogs/Articles/

٦) تداعيات الحرب الروسية الاوكرانية على العراق .. ضربة "قاضية" لعدة قطاعات حيوية،موقعbasnews، تاريخ النشر٢٠٢٢/٣/٥، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٨:

743626https://www.basnews.com/ar/babat/

٧) الحرب الروسية الاوكرانية وتداعياتها على العراق ومنطقة الشرق الأوسط والخليج العربي،موقع السومرية، تاريخ النشر،٢٠٢٢/٢/٢٤، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٦/٨:

https://www.alsumaria.tv/news

٨)رحاب الزيادى،تنويع الشراكات.. ودبلوماسية التوازن في السياسة الخارجية العراقية، موقع المركز المصرى، تاريخ النشر٢٠٢٣/٣/٣٠، تاريخ الزيارة ٢٠٢٥/٦/٨:

/33442https://ecss.com.eg/

٩) موقع بغداد اليوم، أوكرانيا "ترفض" الوساطة العراقية مع روسيا.. وكشف الأسباب، تاريخ الزيارة: 2025/4/8: لزيادة المعلومات انظر هذا الرابط المتاح:

https://tinylink.info/XJBw

١٠) جبار زيدان، العراق يعرض التوسط "من أجل السلام" بين روسيا وأوكرانيا، تاريخ الزيارة: 2025/3/25 : لزيارة الرابط المتاح

https://www.independentarabia.com/node/442246/سياسة/متابعات/العراق-يعرض-التوسط-من-أجل-السلام-بين-روسيا-وأوكرانيا

١١) بغداد اليوم، العراق يُشارك في الاجتماع الطارئ لمجلس الجامعة العربيَّة بشأن أزمة روسيا وأوكرانيا، موقع وكالة بغداد، تاريخ النشر٢٠٢٢/٣/٢، تاريخ الزيارة٢٠٢٥/٣/٢٨:

https://baghdadtoday.news/182645-.html

١٢) جبار الكناني، حياد أم دخول محاور؟.. هذا موقف العراق من الحرب الروسية على أوكرانيا، تاريخ زيارة: 2025/3/28 : الرابط متاح حاليا

:https://www.aljazeera.net/politics/2022/3/6/الحياد-أم-دخول-المحاور-ما-هو-موقف

١٣) ملف صراع روسيا وأوكرانيا ببغداد.. هل يتمكن العراق من إطفاء "شرارة" الحرب؟،موقع السومرية نيوز، تاريخ النشر٢٠٢٣/٤/١٧، تاريخ الزيارة: 2025/4/10، الرابط المتاح

:https://www.alsumaria.tv/news/alsumariaspecial/453422/ ملف-صراع-روسيا-وأوكرانيا-ببغداد-هل-يتمكن-العراق-من-إطفاء-شرارة-الحرب؟

١٤) العراق يدعو لحل الأزمة بين روسيا وأوكرانيا بالطرق الدبلوماسية، موقع شفق نيوز،تاريخ النشر٢/فبراير/٢٠٢٢،تاريخ الزيارة: 2025/4/6، زيارة الموقع متاحا على الرابط

:https://iraq.shafaqna.com/AR/304180/

15)رمضان غيث، الواقعية الجديدة ،موقع الموسوعة السياسية، تاريخ النشر2020/9/12،تاريخ الزيارة 2025/6/13:

ISSN-Print: 2079-3901
ISSN-Online: 3005-396X

https://political-encyclopedia.org/dictionary

چوارەم: سەرچاوە ئینگلیزییەکان

1) Stevenson، A. (Ed.). (2010). Oxford dictionary of English. Oxford University Press، USA

2) Lasan, Nicoleta,International Relations Theories and Security, The Public Administration and Social Policies Review IV, No. 2(9), . (December 2012)

3) Wohlforth, William C,"Gilpinian Realism and International Relations", International Rel.ations ,25/4, .(December 2011)

4) Serban, Ionut. , "Theories and Concepts in International Relations from Idealism to Realism", Revue des Sciences Politiques, (No. 40),2013

5) Donnelly, Jack. , Realism and International Relations, Cambridge University Press,2000

6) he Impact of Russia's Invasion of Ukraine in the Middle East and North Africa, 14April2022, visit::2025/6/78
https://translate.google.com/?hl=ar&sl=en&tl=ckb&text=Commentary2%20%F20%Middle20%East20%26%20%North20%Africa20%2014%April2%2020%202022%B20%minutes&op=translate

تأثير الحرب الروسية الأوكرانية على السياسة الخارجية العراقية 2020 -2024

جومان نامق حمد
قسم العلوم السياسية، كلية العلوم السياسية، جامعة صلاح الدين- اربيل، اقليم كردستان- العراق
البريد الالكتروني: choman.hamad@su.edu.krd

الملخص

تهدف الدراسة إلى تحديد تأثير الحرب بين روسيا وأوكرانيا على السياسة الخارجية العراقية بشكل عام، وعلى القضايا الأمنية والاقتصادية والسياسية بشكل خاص، وتأثير هذه الحرب على مسار السياسة الخارجية للحكومة العراقية. كما تعرض الدراسة الإجراءات التي يتخذها العراق لمعالجة تداعيات هذه الحرب على علاقاته الخارجية. ويتمثل السؤال الرئيسي لهذه الدراسة في مدى تأثير الحرب الروسية الأوكرانية على السياسة الخارجية العراقية وفى الاستنتاجات: اعتمد العراق على مبدأ التوازن والتنسيق والدبلوماسية متعددة الأطراف مع دول المنطقة كالولايات المتحدة وأوروبا لتجاوز الأزمات، من خلال توقيع العديد من الاتفاقيات والتعاون في المجالات الاقتصادية والسياسية والأمنية. وركز على المفاوضات السلمية بين روسيا وأوكرانيا لحل النزاع.

الكلمات المفتاحية: الحرب الروسية الأوكرانية، العراق، التأثير الاقتصادي، التوازن والتنسيق.

ISSN-Print: 2079-3901
ISSN-Online: 3005-396X

The Impact of the Russo-Ukrainian War on Iraqi Foreign Policy2022-2024

Choman Namq Hamad
Department of Political Sciences, College of Political Sciences, Salahaddin University-Erbil, Kurdistan Region/Iraq
Email: choman.hamad@su.edu.krd

ABSTRACT

This study aims to determine the impact of the war between Russia and Ukraine on Iraqi foreign policy in general, and on security, economic, and political issues in particular, and the impact of this war on the course of the Iraqi government's foreign policy. The study also presents the measures taken by Iraq to address the repercussions of this war on its foreign relations. The main question of this study is the extent of the impact of the Russo-Ukrainian war on Iraqi foreign policy. Conclusions: Iraq has relied on the principle of balance, coordination, and multilateral diplomacy with regional countries such as the United States and Europe to overcome crises, by signing numerous agreements and cooperating in the economic, political, and security fields. It has also focused on peaceful negotiations between Russia and Ukraine to resolve the conflict.

Keywords: Russo-Ukrainian War, Iraq, economic impact, balance and coordination.